

DÂRULFÜNÜN TARİHÇESİNE GİRİŞ (II) ÜÇÜNCÜ TEŞEBBÜS: DÂRULFÜNÜN-I SULTANİ

EKMELEDDİN İHSANOĞLU

Tanzimat döneminde medreseden farklı yeni eğitim müesseseleri kurma teşebbüsleri içerisinde “Dârulfünûn” kurma düşünceleri 1845 yılından itibaren ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ilki 1863-65, ikincisi de 1870-1873 yılları arasında olmak üzere iki defa Dârulfünûn kurmaya teşebbüs edilmiş ancak her iki teşebbüs de, daha önceki araştırmalarımızda belirttiğimiz üzere başarısız olmuştur. Bu incelemede ise 1874 yılında Galatasaray Sultanîsi dahilinde kurulan ve üçüncü teşebbüs diyebileceğimiz Dârulfünûn-ı Sultanî ele alınmıştır.

Dârulfünûn tarihçesine giriş mahiyetindeki önceki çalışmamızda, Osmanlı idarecilerinin, ilk teşebbüslerde nasıl bir müessese kurmak istediklerini açık bir şekilde bilmeden yola çıkmış olduklarını ve bu konuda ilk düşüncelerinde, değişen ve bazı yönleri ile modernleşen Osmanlı idaresinin muhtac olduğu “münevver memur” yetiştirme gayesinin ağır bastığını ifade etmiştik. Daha sonraları ise Dârulfünûn, her türlü bilimin okutulabileceği kapsamlı bir yüksek eğitim müessesesi olarak ele alınmıştır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla gerek birinci gerekse ikinci teşebbüste Dârulfünûn’un eğitim faaliyetleri daha çok halka açık “ders-i ’am” yani konferanslar şeklinde olmuştur. Her iki teşebbüste de devlet tarafından inşa edilen, birincisi çok büyük, ikincisi nisbeten daha küçük olan Dârulfünûn binalarını kullanacak veya dolduracak orta eğitim görmüş talebe potansiyeli bulunamamıştır. Dârulfünûn’un bahsettiğimiz ilk iki dönemdeki başarısızlığına yol açan sebepleri iki ayrı kategoride mütalaa edebiliriz. Birincisi yukarıda bahsettiğimiz gibi hedeflerinin açık olmaması yanında bu yeni eğitim müessesesinin modelinin tam olarak belirlenmemiş ve mali kaynaklarının sağlam bir şekilde tespit ve temin edilmemiş olması gibi unsurlardır. İkinci kategoride ise, başta yeterli öğretim kadrosunun olmayışı ve orta eğitimi bitirmiş kâfi sayıda talebenin bulunmayışı, burada okutulacak bilimlere ait Batı dillerinden Türkçe’ye tercüme edilen ders kitaplarının eksikliği ve ayrıca, Türkçe’nin bir bilim dili olarak yeni

terimleri karşılayacak şekilde henüz işlenmemiş olması gibi amiller müta-laa edilebilir¹.

Başarısız olan ilk iki teşebbüsten kısa bir müddet sonra Osmanlı devlet adamları Dârulfünûn kurma hususundaki üçüncü teşebbüslerine daha temkinli ve oldukça ihtiyatlı bir tavır ile başlamışlardır. Bu yeni teşebbüste, eşki şaşaalı açılışlar yerini sessizce, mevcut bir müessesenin alt yapısına dayanarak ve mütevazi bir şekilde kurulmaya bırakmıştır. Tanzimat ricalinin yeniden kurmayı tasarladıkları Dârulfünûn bu sefer 1868'de kurulan Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nin temeli üzerine oturtulmaya çalışılmış ve böylece bu yeni orta eğitim müessesesinin gövdesine yüksek eğitim filizini aşılama hedeflenmiştir².

Dârulfünûn-ı Sultanî'yi incelemeye geçmeden önce, Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi hakkında bazı temel bilgiler sunmak faydalı olacaktır. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, kurulması tasarlanan bu yeni Dârulfünûn filizi, Galatasaray Sultanîsi gövdesine aşılacak istenmiş, Sava Paşa'nın tabiri ile de onun "fidanlığına yeni bir tohum" olarak ekilmiştir.

1868 yılının ilk aylarında Fransa'nın İstanbul sefiri M. Bourée, sadrazam Âli Paşa ve Hariciye Nazırı Fuad Paşa ile İstanbul'da, Avrupa liseleri seviyesinde Fransızca eğitim yapacak bir mektep açılması için ilk görüşmeleri yaparak, bu müessesenin dayanacağı esasları tespit etmeye ça-

¹ Ekmeleddin. İhsanoğlu "Dârulfünûn Tarihçesine Giriş İlk İki Teşebbüs", *Belleten*, sayı 210, Ankara 1990. s. 699-739.

² Dârulfünûn-ı Sultanî adı ile bilinen bu üçüncü teşebbüs şimdikiye kadar sistematik bir şekilde incelenmiş değildir. Bu konu hakkında Mahmud Cevat, (*Maarif-i Umumiye Nezaret-i Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*; (İstanbul) 1338); Mehmed Ali Aynî (*Dârulfünûn Tarihi*, İstanbul 1927) ve Osman Nuri Ergin, (*Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-5, İstanbul 1977) gibi tarihçilerin verdikleri bilgiler, konuya daha sonra temas edenler tarafından fazla bilgi ilaveleri yapılmadan, tarihleri karıştırılarak tekrar edilmiş ve bunlar bir takım yanlış anlamalara ve değerlendirmelere yol açmıştır. Bu araştırmamızda, yukarıda zikredilen kaynaklarda verilen bilgiler değerlendirilirken; incelememizde başta, Sava Paşa'nın yayınlamış olduğu *Université Impériale Ottomane, Règlement et Programme* (Constantinople 1876) ve *Mekâtib-i Aliye-i Fenniye yani Dârulfünûn-ı Sultanî'nin Nizamname-i Dahiliyesiyle Dürüs Cedveli*, (İstanbul 1876)'nden faydalanılmıştır. Bu kaynak eserlere makalemizde kısaca "Règlement" ve "Dürüs Cetveli" şeklinde atıfta bulunulmuştur. Diğer taraftan 1291-98 (1874-81) yıllarına ait "Mekteb-i Sultanî Tevzi-i Mükafat Cetvelleri" (kısaca MSTMC) taranmıştır. Bu cetvellere dikkatimizi çeken ve birer kopyasını bize vermiş olan Ziyad Ebüzziya Beyefendi'ye burada teşekkür ederim. Bu kaynaklar dışında *Düstur*, *Devlet Salnameleri* ve dönemin gazeteleri ile tespit edebildiğimiz arşiv belgelerine dayanılarak tarih ve sair yanlışlıklar düzeltilmeye çalışılmıştır.

lıymıştır³. Fransa Eğitim Bakanı M. Victor Duruy da bu mektebin açılması için her türlü desteği sağlayacağını vaatmiş ve mektebin kuruluş hazırlıklarını gerçekleştirmek üzere Dr. Alfred Levistal'i tavsiye etmiştir. Bu zat 5 yıllık bir sözleşmeyle, kurulacak olan lisenin müdür muavinliğine getirilmiştir. M. Levistal, 4 Nisan 1868'de İstanbul'a gelerek hazırlıklara başlamış ve gerekli bina ve personel temini ile, en önemlisi eğitim kadrosunu oluşturmuştur.

Mektep, 1 Mayıs 1868'de talebe kaydına başlamış ve 1 Eylül 1868'de büyük bir merasimle Beyoğlu'nda kendisine devlet tarafından tahsis olunan Galatasarayı adı ile bilinen eski Askerî İdadi binasında resmen açılmıştır⁴. Haziran 1873'te çıkan bir irade-i seniyye ile mekteb-i Sultanî ile Mekteb-i Tıbbiye yer değiştirmiştir. Mekteb-i Sultanî Gülhane'ye, Mekteb-i Tıbbiye de Galatasaray'ına nakledilmiştir⁵. Bunun üzerine 1873-74 ders yılına Gülhane'de başlanmış⁶ ve Dârulfünûn-ı Sultanî adı ile bilinen

³ Mekteb-i Sultanî'nin kurulmasında, 1856 İslahat Fermanı'nda öngörülen eğitim reformunun, fermanın ilanından sonra 10 yıl geçmesine rağmen her hangi bir gelişme kaydedilmediği ve özellikle gayri müslimlerin durumunun düzeltilmesi hususunda Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne vermiş olduğu muhtıra önemli rol oynamıştır: Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150. Yılında Tanzimat, Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1992, s. 370-71; İhsan Sungu, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", *Belleten*, sayı 28, Ankara 1943, s. 317.

⁴ Mektep Avrupa'da "derece-i saniye" olarak tabir edilen orta eğitim modelinde ve iki kısımdan müteşekkil olacaktır. Birincisi mektebe kayıt sırasında eğitim durumları yeterli görülen talebelerin devam edeceği ve öğrenim süresi 5 yıl olan "dahil" kısmı, ikincisi giriş esnasında yeterli malumat ve bilgi sahibi olmayanların devam edecekleri hazırlık mahiyetindeki 3 yıllık "idadi" kısmıdır. A. Şişman, *Galatasaray Mekteb-i Sultanisinin Kuruluşu ve ilk Eğitim yılları 1868-1871*, s. 9-12, 13, 23; Acemi oğlanların yetiştirildiği Galatasaray binası, 1839'da Sultan II. Mahmud tarafından yeniden tamir ettirilerek Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye tahsis edilmiş ve 1848'de geçirdiği bir yangından sonra uzun yıllar metruk vaziyette kalmıştır. Bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu bina, Sultan Abdülaziz'in 1864'te buraya kargir olarak yeniden inşa ettirmiş olduğu kışladır. Kışla daha sonra askerî idadi mektebi olarak kullanılmıştır. 1868'de Galatasaray Sultanisi'ne tahsis edilen bu bina, Âli Paşa'nın vefatından iki yıl sonra 1873 yılında Mekteb-i Tıbbiye'ye tahsis olunmuştur. Mekteb-i Sultanî de Tıbbiye'nin Gülhane'deki binasına taşınmıştır.

⁵ Gülhane'deki bir kışlada bulunan Mekteb-i Tıbbiye'nin yöneticileri daha fazla talebe yetiştirmeye uygun olan Beyoğlu'ndaki Mekteb-i Sultanî binasının kendilerine verilmesi için yaptıkları müracaat sonucunda, sadaret konuya müspet yaklaşmış ve 24 Mayıs 1873'de pağışaha arz etmiş, 25 Mayıs 1873 tarihinde de iradesi sadır olmuştur: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Dahiliye, nr. 46449.

⁶ *Basiret*, nr. 945, 9 Rebiyülahır 1290 (6 Haziran 1873) s. 1, st. 1; *Hakayıku'l-Vakayı*, nr. 894, s. 1, st. 2; *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, nr. 2303, 6 Ramazan 1290 (27 Ekim 1873) s. 4, st. 1.

yüksek okullar burada kurulmuştur. Mektebin adı Fransızca yazışmalarda Mekteb-i Soultani, Lycée Impérial Ottoman de Galata-Sérai, Osmanlıca yazışmalarda ise Galatasaray Sultanîsi veya Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi olarak geçmektedir.

Bu yeni mektep, sadece dinî makamlardan ve ilk olarak da Vatikan'dan tepki görmüştür. Daha mektep açılmadan önce, Papalık makamı iki emirname ile Katoliklerin bu mektebe girmesini yasaklamıştır. İkinci tepki Osmanlı başkentinde Fransız nüfuzunu kırmak için büyük çaba sarfeden Rus Elçisi İgnatyef'ten gelmiş ve İgnatyef Ortodoks Rumların bu mektebe girmesine karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Musevi cemaati içinde de çocuklarını Müslümanların sahip olduğu, Hıristiyanların yönettiği bir mektebe göndermekte tereddüt edenler çıkmış ve bunun yanında yemeklerde İbrani kaidelerine aykırı yiyecekler olmamak şartıyla çocuklarını gönderenler olmuştur. Ulemâdan, Müslüman çocukların mektebe verilmesine karşı resmî bir muhalefet gelmemiştir. Bununla beraber, birçok aile başlangıçta mütereddid davranmıştır. Osmanlı basını mektebin lehine yazılar yazarak, geleceğin mühendislerinin, öğretmenlerinin ve iktisatçılarının, Avrupa dillerini öğreten bu mektepten yetişeceğini yazmışlardır. Ayrıca, Müslüman çocukların Avrupa'ya gönderilmesine lüzum kalmayacağını, Hıristiyanlarla temaslarının Müslüman inançları üzerine zararlı bir etkisi olmayacağını da belirtmişlerdir⁷. İşte bu şartlarda eğitimini sürdüren ve Osmanlı orta öğretiminde bir dönüm noktası sayılan Mekteb-i Sultanî, daha sonraki yıllarda, devlet adamları tarafından bünyesinde yeni bir yüksek öğretim müessesesinin temellerinin atılacağı zemin olarak görülmüştür.

Dârülfünûn-ı Sultanî'nin Kuruluşu

İkinci Dârülfünûn'un 1873'de kapanmasından sonra, ülkenin Batı tarzında bir üniversiteye ihtiyacı bulunduğu inanan Tanzimat ricali bu yoldaki teşebbüslerinden vazgeçmemiştir. Mekteb-i Sultanî 1873'de Galatasaray'ından Gülhane'ye nakledildiğinde, dönemin Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa bu Mektebin ileri sınıflarında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin ve Roma Hukuku'nun tedrisini sağlamıştır⁸. Böylece kurulacak olan Hukuk Mektebi'nin ilk tohumu atılmıştır. Yine Cevdet Paşa'nın nazırlığı

⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay. nr. 1, İstanbul, tarihsiz, s. 239.

⁸ *Dürus Cedveli*, s. 4.

döneminde kurulması kararlaştırılan Mülkiye Mühendis Mektebi'nin Mekteb-i Sultanî dahilinde ve devlet hazinesine külfet olmadan tesisi, 20 Nisan 1874 tarihli irade-i seniyye ile gerçekleşmiştir⁹. Bu konuda Müşir-i Has Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, 1873-74 öğretim yılı sonunda Mekteb-i Sultanî tevzi-i mükâfat merasiminde irad ettiği nutkunda, Mülkiye Mühendis Mektebi'nin, devletin intizam ve imarına büyük katkı sağlayacağından bahisle, memnuniyetini beyan ederken, zımnen de padişahın desteğini göstermiştir¹⁰.

Safvet Paşa, 1874 senesi yazında, Mekteb-i Sultanî müdüriyetine, daha önce programa alınan, ancak mektebin seviyesini aşan Mecelle, Roma Hukuku ve Hukuk-ı Milel gibi bazı derslerin, orta tedarisattan ayrılmasını ve mektebin dahilinde mezun olmuş diplomalı talebelere tahsis edilmek üzere bir Hukuk Mektebi'nin ihdas edilmesini emretmiştir. Ayrıca bir irade-i seniyye ile Hukuk Mektebi'nin kuruluşunu kanunlaştırmıştır. Safvet Paşa, Mülkiye Mühendis Mektebi ile Hukuk Mektebi'nin bir arada "Avrupa Dârlfünûnları usûlune tevfiken muntazam bir *dâru't-tahsil* (tahsil evi)" şeklinde kurulmasını tensip etmesiyle derhal gereken işler yapılarak, bu yeni "*talimhâne-i cedîde*"nin kuruluşu gerçekleşmiş ve müesseseye "*Mekâtib-i Âliye-i Sultanîye*" adı verilmiştir¹¹. Böylece bir orta tahsil müessesesi olan Mekteb-i Sultanî'den ayrı, fakat aynı bina dahilinde kurulması hedeflenen Dârlfünûn-ı Sultanî'nin ilk esasları tespit edilmiştir¹².

Dârlfünûn-ı Sultanî'nin idaresiyle de görevlendirilen Mekteb-i Sultanî Müdürü Sava Paşa, Dârlfünûn'u, Mekteb-i Sultanî'nin tamamlayıcısı ve imparatorlukta mevcut bütün mektebelerin en son merhalesi olarak vasıflandırmaktadır. Yeni kurulan bu müessesenin tanzim edilip, geleceği teminat altına alınıncaya kadar halka duyurulmaması için Sava Paşa'dan çok dikkatli olması ve her türlü şaşaaadan kaçınması istenmiştir¹³. Tespit

⁹ Mülkiye Mühendis Mektebi'nin kurulması için Cevdet Paşa'nın başkanlığında teşkil edilen bir komisyonun hazırlamış olduğu tahrir ve layiha: BOA, İrade Dahiliye, nr. 47568 ve ekleri.

¹⁰ *Takvim-i Vakayi*, nr. 1673, 30 Cemaziyevvel 1291 (15 Temmuz 1874), s. 2, st. 1-2.

¹¹ *Dürus Celveli*, s. 3-4.

¹² *Réglement*, 13-14; *Dürus Celveli*, s. 12-14.

¹³ Sava Paşa, daha önce kurulan Osmanlı Dârlfünûnlarında derslere devam eden talebelerin yoklama ve imtihanlara riayet etmediğini ve bunlarda okutulan derslerin muntazam üniversite dersinden çok bir ders-i 'am (açık konferans) şeklinde olduğunu belirterek yeni kurulan Dârlfünûn'da gerek talebelerin derslere devamı ve gerekse okutulan dersler bakımından muntazam bir üniversite oluşturulmaya çalışıldığından bahsetmektedir: *Réglement*, s. 12; *Dürus Celveli*, 1293, s. 3-4.

edebildiğimiz kadarıyla Dârülfünûn-ı Sultanî ile ilgili halka tafsilatlı malumat ancak 1876'da verilmiştir. Sava Paşa bu gecikmeyi şöyle dile getirmektedir: “Dârülfünûn bundan iki-ikibuçuk sene evvel kurulduğu halde bunun hakkında ancak şimdi umûma tafsilatlı malûmat verilmeye başlanmasının sebebi şudur ki; böyle bir mekteb-i âlinin tesis ve ikmalî az müddet zarfında mümkün olmayıp kaç sınıftan ibaret ise ikmalî dahi ol kadar senenin mürûruna bağlı olduğundan ve şimdi ise işbu mekâtib-i âliyenin üçüncü sınıfları tertib olunup yalnız birer sınıfları noksan kalmakla artık ikmal olmuş derecesine varmış bulunduğundan hâl ve istikbalinden milleti âgâh etmek iktiza eylemiştir”¹⁴.

Dârülfünûn'un sessizce kurulmasının pek çeşitli sebepleri olabilir. Bizce en mühimi, kısa bir müddet önce ikinci Dârülfünûn'un kapatılmış olması karşısında bu yeni teşebbüste idarecilerin daha temkinli olmak ve halkın tepkisine hedef olmamak gibi bir düşünceyle yeni Dârülfünûn'u üstü kapalı bir şekilde kurma yolunu seçmiş olmalarıdır. Bu müessesenin fiilen mevcut bir mektep dahilinde açılmasının ve halka, kuruluşundan üç sene sonra duyurulmasının sebepleri bunlar olmalıdır.

1876-77 öğretim yılında Dârülfünûn-i Sultanî Hukuk ile Turuk u Maabir mekteplerinde üçüncü sınıfa ait olan derslerin başladığını ve Dârülfünûn'un her bölümünün şimdilik yalnız 3 sınıfının bulunduğunu, ertesi sene ise bütün sınıfların tamamlanacağını belirten Sava Paşa, talebe adedinin yüzü bulunduğunu ve bu talebelerin çeşitli milletlere mensub olduklarını zikretmekle beraber, Edebiyat Mektebi'nden hiç bahsetmemektedir.

Sava Paşa, gerek Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi, gerekse 1869 tarihinde çıkarılan Osmanlı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde açıklandığı üzere Darülfünûn'un Tıp, Fen, Edebiyat, İlahiyat ve Hukuk mekteplerinden ibaret olması gerektiğine işaret etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitimi veren iki müessese bulunduğundan, yeni bir tıp fakültesi kurulmamış ve mevcut medreseler ile diğer milletlere ait dinî okullar da ilahiyat fakülteleri olarak addedildiğinden, Darülfünûn'da sadece üç mektebin yer alması öngörülmüştür. Bunlardan Hukuk ve Fen eğitimi verenlerine “Hukuk Mektebi” ve “Mülkiye Mühendis Mektebi”, Edebiyat eğitimi yapana da Türkçe metinde “Edebiyat Mektebi”, Fransızca metinde *Faculté des Lettres* yani Edebiyat Fakültesi adı verilmiş olup üçüne birden *Mekâtib-i Âliye* (yüksek okullar) denmiştir¹⁵.

¹⁴ *Dürus Cetveli*, s. 38.

¹⁵ *Dürus Cetveli*, s. 5-6; Aynî, *Darülfünûn Tarihi*, İstanbul 1927, s. 29.

Dârulfünûn-ı Sultanî'de eğitime 1291 (1874-75) yılında Hukuk ve Mühendisîn-i Mülkiye mekteplerinde başlanmıştır¹⁶. Sava Paşa Mekteb-i Sultanî müdürü sıfatı ile, Ağustos 1875 tarihinde Mektebi Sultanî tevzi-i mükâfat merasimindeki konuşmasında, bir önceki (1873-74 öğretim yılı) merasimde Müşir-i Has Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin, Sadrazam, Şeyhülislâm ve sair yüksek rütbeli devlet adamlarının da hazır bulunduğunu, o sırada yeni açılan Mülkiye Mühedisin Mektebi için "Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi Hazretlerinin teşvikkâr nutkunun bir semeresi olarak Mektebin rağbet gördüğünü, birinci sınıf imtihanının yapıldığını ve bu mektep daha önce bir âdî Mülkiye Mühendishanesi olmak üzere teşkil olunmuşken, vaki olan ihtiyaca göre geliştirilerek bir Turuk u Maabir Mühendisliği derecesine gelmiş" olduğunu söylemektedir¹⁷.

Sava Paşa Dârulfünûn'un kuruluşu hakkında da şu açıklamalarda bulunmuştur: "bu fidanlığa bir tohum atılmış yani, işbu Mekteb-i Sultanî'de hukuk dersleri talimine başlanmış idi. Şimdi anın dahi bir güzel meyve veren ağacı olmak üzere, hukuk dersleri yolunda tanzim olunarak işbu Mekteb-i Sultanî dairesinde bir Hukuk Mektebi küşad olunmuş ve bir sene zarfında tahsil-i ulûm ve fûnûn eden talebenin Turuk u Maabir talebesi gibi bu kere imtihanları yapılmıştır. İşte şimdi umuma lisan-ı şükranîyetle ilân ediyorum ki, hayli vakitten beri arzu olunan Darülfünûn'un derslerinden iki şubesi işbu Mekteb-i Sultanî dairesinde açılmış ve bu Mekâtib-i Aliye (yüksek okullar), "Dârulfünûn" heyetine girmek derecelerine gelmiş ve *Mekâtib-i Âliye-i Sultanîye* ünvanıyla yad olunmak şayan olmuştur" demektedir. Sava Paşa konuşmasını "İşbu Hukuk Mektebi ile, Turuk u Maabir Mektebi'nin diğer sınıfları dahi tertib ve noksanları ikmal olunarak üç sene sonra doktor ünvanıyla çıkacak talebenin Avrupa mekteplerinden çıkan talebeyle rekabet, belki yarışabilecek derecede talim olunmaları arzu olunup zat-ı sami-i hazret-i sadaret penahiden (sadrazam) ve Maarif Nezareti'nden görülen himmetler ve himayeler üzerine şimdi bu babda lazım gelen tedbirler ve ıslahata gayret sarf edilmektedir"¹⁸.

Dârulfünûn 1294 (1877) yılında öğretime geçici olarak bir yıl ara vermiştir. Bunun sebeplerini tam olarak anlamak mümkün olamamıştır. 1 Ocak 1877 tarihinde Mekteb-i Sultanî'nin müdürlüğüne getirilen Ali Sua-

¹⁶ MSTMC, 1292. s. 3; *Dürus Cetveli*, s. 3 Mahmud Cevad, a. g. e., s. 163.

¹⁷ *Takvim-i Vakayi*, nr. 1750, 11 Recep 1292 (13 Ağustos 1875), s. 1-2, st. 1-3; Mahmud Cevad, a. g. e., s. 152-155.

¹⁸ *Takvim-i Vakayi*, nr. 1750, aynı yer.

vi'nin mektepte yeni düzenlemelere gitmesi ve mektebi gayri müslümlerin ezici çoğunluğundan kurtarma çabaları bu konuda bir fikir vermektedir. Ali Suavi mektebin idaresinde gördüğü aksaklıkları ıslah etmek üzere Maarif Nezareti'ne birçok defa müracaatta bulunmuş, ancak bir netice alamadığı gibi, yazılarına cevap dahi verilmemiştir. Bunun üzerine doğrudan padişaha bir arıza göndererek mektebin durumunu bildirmiştir¹⁹. 11 Ağustos 1293/24 Ağustos 1877 tarihli arızada Ali Suavi, mektebin hâl-i hazırdaki durumu, müslüman ve gayri müslim talebelerin sayısı ve bunların "burslu" veya "yatılı" olarak nispetlerinin mukayesesinden, gayri müslim muallimlerin kanunsuz hareketleri ve bunların bir çoğunun Bulgar komitacıları olduğundan ve ıslahat programından bahsetmiştir.

Mekteb-i Sultanî ilk kurulduğunda Müslüman ve gayri müslim 409 talebe ile öğretime başlamış, Osmanlı idarecilerinin yakın alâkası sayesinde çok revaç bulmuş ve yıl sonunda talebe sayısı 524'e kadar yükselmiştir²⁰. Ali Suavi'nin, o gün için mektepte 162 müslüman, 377 gayri müslüm talebenin bulunduğu ve tam ücret ödeyenlerin sayısının 26 olduğu ve bunların yarısına yakınının mektebin mevcuduna göre daha az sayıdaki müslüman talebeler olduğunu rakamlarla açıklamasından, zamanla burslu talebe adedinin çok artmış, buna karşılık tam ücret ödeyenlerin sayısının o nispette azalmış olduğu anlaşılmaktadır. Ali Suavi, bu sebeple mektebin gelirlerinin düştüğünü ve gayri müslimlerin Müslümanlara nazaran Mekteb-i Sultanî'den daha fazla yararlandığını ileri sürmüştür²¹. Arızanın sonunda "mesâil-i mezkûrenin kaffesinde öteden beri Maarif Nazırı'nın muavenetine müracaat oluna geldiyse de hiç biri icraya müsaid görünmediğinden bu bâbda yazılan muharrerât-ı resmîyeye cevap verilmeye bile cesaret edilmediğinden Cenab-ı hakka mütevekkilen ve zaman-ı hakkaniyet-ı adâlet penahiye müsteniden vazife-i acizi icrasına cesaret kılındı ol bâbta ve herhalde emr-ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. fi, 14 Şaban 1294/11 Ağustos 1293 (24 Ağustos 1877).

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin başlaması, Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ve Sultan II. Abdülhamid'in "mîle-i saire" hakkında ihtiyatkâr bir tavır alması gibi faktörlerin yanında Ali Suavi'nin bu arızası Mekteb-i

¹⁹ İsmail Doğan, *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul 1991, s. 329-341.

²⁰ İ. Sungu, *a. g. m.*, s. 323; M. Sandıkçıoğlu, F. Turanç, V. Semenderoğlu, *Galatasaray Lisesi "Mekteb-i Sultanî" 1868-1968*, İstanbul 1968, s. 16.

²¹ İ. Doğan, *a. g. e.*, s. 329-341.

Sultanî'deki Dârulfünûn'un tatiline sebep olduğu bir yorum olarak ileri sürülebilir. Ali Suavi'nin öldürüldüğü Çırağan Vakası'ndan sonra, Mekteb-i Sultanî Müdürü Halil Bey zamanında Dârulfünûn-ı Sultanî, Ekim-Kasım 1878'de tekrar eğitimine başlamıştır. 1878-1879 öğretim yılı sonunda tevzi-i mükâfat merasiminde konuşan mektebin müdürü Halil Bey "Hukuk ve Turuk u Maabir Mektepleri her nedense tatil edilmiş ve bunlar bu defa yeniden tanzim ve tevsi kılınmıştır" demektedir²².

Hukuk Mektebi

Dârulfünûn-ı Sultanî'nin -yukarıda belirtildiği gibi- ilk kurulan mekteplerinden birisi Hukuk Mektebi'dir. Bu mektebin kuruluş gayesi, yeni bir idarî döneme başlayan Osmanlı Devleti'nde özellikle yeni kurulan adli müesseselerde ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirmek olarak açıklanmıştır. Bu mektebin kurulması ile ilgili olarak, Sava Paşa "İşte bir kaç günde idare-i devletin usûl-ı cedidesi ilân olunup (Birinci Meşrutiyetin ilanı 1876) Meclis-i Umumi (Meclis-i Mebusan) toplanacaktır. Lakin işbu meclise gelip mil-i Osmaniye'ye bihakkın vekâlet edecek ashab-ı ilm-i hukuk zevat pek azdır. İslâmlarda pek çok büyük fıkıh âlimleri var ise de ekseri memuriyetlerde bulunurlar ve mil-i saire-i Osmaniye'de bulunan ashâb-ı ilm-i hukuk Türkçeyi layıkıyla bilmedikleri cihetle malumâtları külliye faidesizdir. İşte ilm-i hukukun bize ne derecelerde lüzûmu olduğunu ve bunu tahsil edecek olanların ne suretlerde istifade edebileceklerini bu hâl dahi isbat eder"²³. sözleriyle mektebe duyulan ihtiyacı belirtirken, hukuk tahsili için, Osmanlı ve Fransız lisanı yanında felsefe, mantık, coğrafya, umumi tarih ve bir dereceye kadar matematik ve Latince'ye vakıf olmanın gerekliliğini öne sürmekte ve "velhasıl her bir ilm-i mahsûsun mukaddimesi mesabesinde dürüs-ı umûmiden (umumi dersler) lüzûmu kadar malumâtları bulunmak taht-ı elzemiyettedir. Zira mebâdi-i fûnûndan (bilimlere giriş) bî-behre olan bir kimse ilm-i hukuk gibi ilmi-i vasi (kapsamlı bilim) tahsiline sarf edeceği imkanların beyhude gideceğine şüphe yoktur" diyerek, bu bilimlerin hukuk eğitimi için mutlaka gerekli olduğunu ifade etmektedir²⁴.

Halkın davalarına bakmak ve hukukun üstünlüğünü muhafaza etmek için "bilgili zevat" yetiştirmek gayesiyle kurulmuş olan Hukuk Mektebi'nin

²² *Vakit*, nr., 1340 26 Recep 1296/15 Temmuz 1879, s. 2, st. 2; M. Cevad. a. g. e., s. 179-180.

²³ *Dürüs Cetveli*, s. 10.

²⁴ *Dürüs Cetveli*, s. 12.

nizamnamesine göre: Mektepten mezun olanlar Adliye Nezareti'nde memur veya diğer hizmetlerde görevlendirilecek ve Osmanlı memleketinin her yerinde avukatlık yapabileceklerdir. Buraya, Mekteb-i Sultanî ve idadi mektepleri veya Dersaadet ve taşra hususî mekteplerinden (azınlık özel okulları) mezun olmuş diplomalı talebeler alınacaktır. Yanında şahadetnamesi olmayan, ancak daha önceleri Osmanlıca, Fransızca ve fen tahsili görmüş bilgili kimseler, kurulacak bir heyet huzurunda imtihan edilerek okula kabul edilebileceklerdir. Başarılı olamayanlar, eksikliklerini tamamlamak için Mekteb-i Sultanî'de bulunan özel sınıflara talebe olarak devam edebilecek ve bir veya iki yıl sonra tekrar imtihan edileceklerdir. Başarılı oldukları takdirde Hukuk mektebine kabul edileceklerdir. Öğretim süresi dört yıl olup, dört yıl sonunda dersleri başarıyla tamamlayan talebeler doktor ünvanıyla mezun olacaklardır. Bu mektebe kayıt yaptırmadan (harıçten) derslere devam eden ve özellikle memur kesiminden olan "müstemîlere" (dinleyiciler) diploma yerine dersleri takip ettiklerine dair birer tasdikname verilecektir. Talebeler dört yıl boyunca kayıt ve sair muamelelerin hiçbirini için para ödemeyeceklerdir. Yalnızca doktora risalelerini (mezuniyet tezlerini) kendi paralarıyla tab' edeceklerdir²⁵.

Mektebe kayıt yaptıran bir talebenin hergün derslere devam etmesi ve muallimlerin sorularına doğru cevap vermesi gerekmektedir. Bir sene zarfında dört defa kayıt yenilemek ve yazılı ve sözlü yapılan sene sonu imtihanlarına girmek mecburiyetindedirler. Dört yıllık eğitimin sonunda talebeler doktora (mezuniyet) imtihanına girmeye hak kazanırlar. Bu imtihanda yazılı ve sözlü yoklamadan başka bir ilmi mesele üzerine risale kalemle alıp (mezuyinet tezi) Maarif Nazırı'nın başkanlığında müdür ve diğer muallimlerin huzurunda risalenin savunmasını yapacaklardır. Bunu hazırlayamayanlar, doktoradan daha hafif bir imtihana girip "lisansiye" ünvanıyla mezun olacaklardır.

Hukuk Mektebi Ders Programı:

Hukuk Mektebi'nin ders programı ile ilgili dört temel kaynakta (*Düstur, Réglement, Dürus Cedveli ve Salname*) tekrar mahiyetinde bilgiler bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında programı sınıflara ayırarak yıl yıl veren *Réglement*, en tafsilatlısıdır. Hukuk eğitimi tarihiyle ilgilenenler için

²⁵ Hukuk Mektebi Nizamnamesi, *Düstur*, 1. tertip C. III, 1293, s. 439-443.

faydalı olacağını ümit ettiğimiz bu değişik versiyonları burada kaydediyoruz. *Réglement*'a göre Hukuk Mektebinde okutulan dersler:

Birinci Sene: Hukuk'a giriş, Mecelle (fıkıh), mukayeseli Roma hukuku, Roma müesseseleri (tarihî açıdan).

İkinci Sene: İslâm hukuku (usûl-ı fıkıh), Mecelle, mukayeseli Roma hukuku, Osmanlı ticaret hukuku.

Üçüncü Sene: Mecelle, usûl-ı fıkıh, mukayeseli Roma hukuku, mülki ve ticarî davalar, ceza hukuku ve muhakeme usûlü.

Dördüncü Sene: Mukayeseli Roma hukuku, İdare hukuku, Amme hukuku (yerli ve yabancı), ekonomi politik (tedbir-i müdun)²⁶.

1876 yılında yayınlanan bu programın dışında *Düstur*'da çıkan Hukuk Mektebi nizamnamesinde yer alan ders adları ile *Dürus Cetveli*'ndeki ders adları aynıdır. Bunlar; fıkıh, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, usûl-ı fıkıh, hukuk-ı umûmiye, (yani ilm-i hukukun millî-i salifede bulunduğu derecatı muhtasar gözden geçirme), kavanîn ve nizamât-ı Devlet-i Aliye, Roma kavanîni, kanun-ı ticaret, usûl-ı muhakeme, kanun-ı ceza ve usûl-ı istintak, kavanîn-i bahriye, hukuk-ı düvel ve milî-i muahedat, tedbir-i müdun yani servet-i milî (ekonomi politik)²⁷.

Hukuk Mektebi'nde öğretime başlandığı ilk senede sadece iki hocanın ders verdiği görülmektedir. Bunlar, Mecelle dersi hocası Muallim Rauf Efendi ve hukuk-ı milî dersi hocası Muallim M.D. Hollys'dir. Hukuk Mektebi'nde eğitime başlanılan 1874-75 ilk öğretim yılında kaç talebenin bu mektebe kaydolduğu bilinmemekle beraber, sene sonunda 21 talebenin imtihanlara girdiğini ve bunlardan dördünün mükâfata, altısının zikr-i cemile layık olduğu görülmektedir²⁸. 1877 senesinde mektebin talebe mevcudu 61 kişiye yükselmiştir²⁹. Bu da yaklaşık olarak her yıl 20 kişinin Hukuk Mektebi'ne girdiğini ortaya koymaktadır.

²⁶ *Réglement*, s. 62-63 ve ekteki program listesi.

²⁷ *Düstur*, 1. tertip, c. III, s. 442; *Dürus Cedveli*, s. 47.

²⁸ *MSTMC*, 1291, s. 3-5.

²⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, sene 1294, s. 382-83.

Birinci öğretim yılı sonunda imtihanlarını başarıyla tamamlayarak mükâfat ve zikr-i cemile layık görülen talabeler şunlardır.

Mecelle dersinden;

Osman Halim Efendi,	Mükâfat-ı evvel
Agop Nazlıyan Efendi,	Mükâfat-ı saniye
Mehmed Refik Efendi,	Birinci zikr-i cemil
Mehmet Efendi,	İkinci zikr-i cemil
Mehmed Sadık Efendi,	Üçüncü zikr-i cemil
Agopyan Efendi,	Dördüncü zikr-i cemil

Hukuk-ı mülâ dersinden:

Jan Yuanidis Efendi	Mükâfat-ı evvel
Yusuf Tevfik Bey	Mükâfat-ı saniye
Sadık Bey	Birinci zikr-i cemil
Mehmed Efendi	İkinci zikr-i cemil
Serkizdoz	İkinci zikr-i cemil

1875-76 öğretim yılında ders ve hoca sayısının arttığını tespit etmekteyiz. 1293 senesi *Devlet Salnamesi*'nde Hukuk Mektebi muallim ve ders sayısı 5 olarak kayıtlıdır³⁰.

Fıkıh	Ahmed Efendi
Roma hukuku	M.D. Hollys
Ticaret hukuku	Nikolaki Efendi
Mecelle	Rauf Efendi
Roma idare mahkemesi tarihi	M. Goold

Üçüncü senede ders ve hoca sayısının yediye yükseldiğini görüyoruz³¹.

Roma hukuku	M.D.Hollys (doyen)
İslâm hukuku (fıkıh)	Ahmed Efendi
" "	Muallim muavini Ahmed Fazıl Efendi
Ticaret hukuku	Nikolaki Efendi
Mecelle-i Ahkam-ı Adliye	Rauf Efendi
Roma idare mahkemesi tarihi	M. Goold
Ceza hukuku ve usûl-ı muhakeme	M. Miltiade Jakobo

Hukuk Mektebi'ni Dârulfünûn-ı Sultanî'den ayırma teşebbüsleri:

Dârulfünûn-ı Sultanî'nin 1876'da Gülhane'den Galatasaray'a taşınması hususu ortaya çıkınca, Hukuk Mektebi'nde okuyan memurlar (Bâb-ı

³⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, sene 1293, s. 138.

³¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, sene 1294, s. 382-83; *Réglement*, 67-68.

Âli ketebesini) mektebin Beyoğlu'na taşınmasına mani olmak istemişlerdir. Buna sebep olarak da mektebe gidiş-gelişin zorluğunu ileri sürmüşler ve dolayısıyla Hukuk Mektebi'nin Galatasaray'ından ayrılarak Bâb-ı Âli civarında bir yerde kurulması için idarecilere baskı yapmışlardır.

Bu durumun, bazı mevki ve makam sahibi olmak isteyenler tarafından da desteklendiğini³² iddia eden Sava Paşa ise, ayrılmanın mahzurlarını uzun uzadıya anlatmaktadır: "Hukuk Mektebi'nde ders veren muallimlerin bir kısmı Mekteb-i Sultanî hocalarıdır ve bunların maaşlarına yapılan ufak bir zamlarla bu okulda ders vermeleri sağlanmıştır. Hukuk Mektebi ayrılır ise yapılan bu zamlarla yetinmeyecekleri gibi ek ders vermek için de vakitleri olmaz. Mektebin taşınmasıyla birlikte okulun idarî işlerini yürütecek olan yeni memurlara ihtiyaç duyulacaktır. Bunun da hazineye ek masraflar getirmesi kaçınılmazdır. Avrupa'nın birçok ülkesine tahsile giden talebeler döndüklerinde Türkçe'yi ve ilm-i fikhî bilemediklerinden mahkemelerde ve diğer hizmetlerde istihdam edilememektedirler. Bunun haricinde tahsil esnasında kazandıkları kötü fikirlerle de devlete ve millete zararları dokunmaktadır. Bu gibilerin İstanbul'a gelip ilm-i hukuk'u senelik 25-30 liraya yatılı olarak tahsil eylemeleri sağlanmıştır. Zaten bu mektebin tesisinin bir ciheti, bu talebelerin ayağını ecnebi mekteplerinden kesmek olduğundan, eğer Hukuk Mektebi Galatasaray'dan ayrılırsa yatılı talebe kabul olunmayacaktır. Hukuk ve Turuk u Maabir Mektebi'ne devam eden talebeler birinci ve ikinci sene aynı Avrupa üniversitelerinde olduğu gibi, Edebiyat Mektebi'nin derslerine devam etmektedirler. Eğer Hukuk Mektebi nakl olursa talebeler Galatasaray'da verilmekte olan Edebiyat Mektebi derslerini takipte zorluk çekeceklerdir. Mektebin ayrılmasını gidip-gelmeyenin zorluğundan isteyen memurlar ve diğerleri, *İlim Çin'de bile olsa gidip öğreniniz* hadis-i şerif'ine ters düşmektedir" şeklinde bir ifade kullanmıştır³³.

Dârulfünûn-ı Sultanî'deki Hukuk Mektebi'nin Dersaadet'e taşınmasından vazgeçilmiş olması, Sava Paşa'nın yukarıda özet olarak vermeye çalıştığımız açıklamalarının idarecilerin üzerinde bir tesir yarattığını göstermektedir. Fakat iki sene sonra Dersaadet'te yeni bir Hukuk Mektebi açılması yoluna gidilerek Dârulfünûn'un bu fonksiyonunun Adliye Nezaretî'ne devredilmesi yolunun tercih edildiği görülmektedir.

Hukuk Mektebi, daha önce de zikrettiğimiz gibi 1877-78 öğretim yılında Dârulfünûn'da derslere ara verilmesinde tatil edilmiş ve bir yıl sonra

³² *Dürus Cetveli*, s. 27.

³³ *Dürus Cetveli*, s. 15-17.

gazetelerde, mektebin yeniden derslere başlayacağına ve isteyenlerin müracaat edebileceklerine dair ilânlar çıkmıştır. 12 Ekim 1878 tarihli ilânda "Mekteb-i Sultanî derununda bulunan Hukuk Mektebi'nin bu defa yeniden küşadına Nezaret-i Celile-i Maarifçe karar verilerek 16 Ekim Pazartesi günü sabahleyin derslere başlanacağından bundan evvel mektebe devam etmiş olan talebe ile yeniden devam etmek arzusunda olup da ellerinde matluba muvafık şahadetnameleri bulunan talebenin kayd ve kabulleri için sabahleyin alafrağa saat dokuzdan akşam dörde kadar Galatasaray'ında mekteb-i mezkûr kalemine müracaat eylemeleri ve yedlerinde şahadetnameleri olmayanların kayd ve kabulleri Türkçe ve Fransızca'dan matlubu vechile imtihan vermeğe mütevakıf (bağlı) idüğü ilân olunur" denilmektedir³⁴.

Bundan da anlaşılacağı üzere Hukuk Mektebi'nde eğitim 16 Ekim 1878 Pazartesi günü tekrar başlamıştır. Mektepte okutulan derslerin ve muallimlerin adları ise 1296 (1879) senesi *Devlet Salnamesi'ne*³⁵ göre şöyledir:

<u>Dersin adı</u>	<u>Muallimin adı</u>
Roma hukuku	M.D.Hollys
Usûl-ı fıkıh	Ahmed Hamdi Efendi (Şirvanî)
Mecelle	Rauf Efendi
Hukuk-ı ticaret-i Osmaniye	Nikolaki Efendi
Hukuk-ı cezaiye ve usûl-ı muhakeme-i medeniye	M. Baruçi
Roma hukuku	Miltiade Jakobo
Mukaddemat-ı ilm-i hukuk ve ilm-i servet-i milel	M. Karo
Hukuk-ı siyasiye	M. Chevalier

Mart 1880 tarihinde Dârulfünûn-ı Sultanî Hukuk Mektebi padişahın himayesine alınmıştır. Bu tarihten sonra Hukuk Mektebi muallimlerine maarif bütçesinden toplam 8640 kuruş maaş tahsisi kararlaştırılmıştır³⁶.

1297 (1880) senesi Hukuk Mektebi ders programı:

³⁴ *Vakit*, nr. 1079, 15 Şevval 1295/30 Eylül 1294/12 Teşrin-i evvel 1878. s. 4, st. 3.

³⁵ *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye* sene 1296, s. 72.

³⁶ (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (B.E.O) tasnifi, Ayniyat Defteri, nr. 1419, s. 6.

<u>Dersin adı</u>	<u>Muallimin adı</u>
Roma hukuku	M.D. Hollys
Usûl-ı fıkıh	Ahmed Hamdi Efendi (Şirvanî)
Mecelle	Rauf Efendi
Hukuk-ı ticaret-i Osmaniye	Nikolaki Efendi
Hukuk-ı cezaiye ve usûl-ı muhakeme-i medeniye	M. Baruçi
Mukaddemat-ı ilm-i hukuk ve ilm-i sevet-i milel	M. Karo
Hukuk-ı siyasiye	M. Chevalier ³⁷

1881 senesi için ayrıntılı ders programına rastlanmamıştır. Bu senenin muallim sayısı (1298/1881) *Devlet Salnamesi*'nde 8 olarak verilmiş, fakat ne muallimlerin, ne de derslerin adları belirtilmiştir³⁸.

Hukuk Mektebi'nden imtihana girip şahadetname alarak biri müslüman olmak üzere yedi kişi mezun olmuştur. Mezunların doktor unvanıyla mı yoksa lisansiye unvanıyla mı mezun oldukları tespit edilememiştir. Hukuk Mektebi'nin ilk mezunları: Sadık bey, Hırsto Faridi, Toruzyan, Uncıyan, Zoryan, Bezeryan, Balbalyan Efendilerdir³⁹.

Eğitime, 1877-78 öğretim yılında bir yıl ara verilmesi sebebiyle Hukuk Mektebi ilk mezunlarını Ekim 1880 de vermiştir. Ancak, öğretime 1874-75 yılında başlayan mektepten, bir yıllık derslerin tatil de hesaplandığı halde, ilk mezuniyetin 1878-1879 öğretim yılında olması icabetmektedir. Bu bir yıllık gecikmenin sebebi anlaşılamamıştır.

Hukuk Mektebi'den 1881 yılında altı talebenin "lisansiye" unvanıyla mezun oldukları tespit edilmiştir. Bunlar bu mektebin son mezunlarıdır. Ancak tamamı gayri müslim olan bu talebelerin adları bilinmemektedir. Bu talebeler daha sonra hukuk uygulamalarını öğrenmek üzere mahkemelere mülazım olarak tayin edilmişlerdir⁴⁰. Bu tarihten sonra Dârulfünûn-ı Sultanî ve diğer bölümleri hakkında bilgi bulunamadığından, Hukuk Mektebi'nin faaliyetlerinin sona erdiğini söyleyebiliriz. Bundan sonra adli mercilerin personel ihtiyacı ise 1880 yılında Dersaadet'te idarî bakımdan

³⁷ *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1297, s. 400.

³⁸ *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1298, s. 275.

³⁹ M. Cevad, a.g.e, s. 202-203.

⁴⁰ M. Cevad, a.g.e, s. 205.

Maarif Nezareti'ne, tedris yönünden Adliye Nezareti'ne bağlı olarak, devlet eliyle açılan Mekteb-i Hukuk tarafından karşılanmaya çalışılmıştır⁴¹.

Turuk u Maabir Mektebi

Dârülfünûn-ı Sultanî dahilinde kurulan ikinci mektep, Turuk u Maabir Mektebi olmuştur. 1874 yılında sivil mühendis yetiştirmek üzere 4 yıllık bir mektep teşkil edilmesi hususunda çıkan irade-i seniyye gereğince, Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa başkanlığında toplanan ve Şuray-ı Devlet reisi muavini, Nafia Nazırı Edhem Paşa, Maarif Müsteşarı Salih Efendi, Mekteb-i Sultanî müdürü Fotyadi Bey, Mekteb-i Sultanî ikinci müdürü M. Grana ve Nafia Meclisi azası M. Rithe'dan mürekkep bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon tarafından yapılan mütalaa neticesinde 20 Safer 1291 (7 Nisan 1874) tarihinde sadarete sunulan raporda, tasavvur olunan dört yıllık Mülkiye Mühendis Mektebi'nin Mekteb-i Sultanî dahilinde ve iki yıllık olarak kurulması öngörülmüştür. Sebep olarak da Mülkiye Mühendis Mektebi'nin ilk iki yıl derslerinin Mekteb-i Sultanî dersleri ile aynı ve buraya Mekteb-i Sultanî'den mezun talebelerin alınması durumunda eğitim süresinin iki yıl kısılacak olması ileri sürülmüştür.

Bu mektebin kuruluşu için üç yüz bin kuruşluk bir tahsisata ihtiyaç duyulmuş, ancak öğretim süresinin iki yıla indirilmesi ve hocaların küçük bir maaş ilavesiyle Mekteb-i Sultanî'den getirilmesi halinde ilk yıl için bütün masrafları dahil olmak üzere 95 bin kuruş kâfi görülmüştür. Bu para da müdür M. Fotyadi tarafından, Mekteb-i Sultanî gelirlerinden karşılanacaktır. Mülkiye Mühendis Mektebi, böylece devlet hazinesine bir külfet getirmeden kurulmaya çalışılmıştır.

Bu komisyon ayrıca, Mülkiye Mühendis Mektebi nizamnamesini hazırlamıştır. Altı maddelik bu nizamnameye göre, mektebin kontenjanı 12 ila 15 kişi arasında sınırlandırılmıştır. Kayıt için, Nafia Nezareti mühendisleri tarafından imtihan edilecek adaylarda, en az Mekteb-i Sultanî mezunları derecesinde bilgili olmaları şartı aranacaktır. Mektep Maarif Nezareti'ne bağlı olacak ve Nafia Nezareti tarafından üç ayda bir teftiş edilecektir. Mektebin mezunları Nafia Nezareti'nde mühendis muavini ve daha sonraları mühendis olarak istihdam edileceklerdir. Mülkiye Mühendis Mektebi, bu şekliyle 2 Rebiyülevvel 1291 (20 Nisan 1874) tarihinde çıkan irade-i seniyye ile resmen kurulmuştur⁴².

⁴¹ Ahmed Bahtiyar Esen, "Hukuk Mektebi Tarihçesi", *Aylık Ansiklopedi*, C. II, s. 626.

⁴² BOA, İrade Dahiliye, nr. 47568.

Avrupa üniversitelerinin beş fakültesinden biri olan fen fakültesi yerine, devletin ve toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kurulan ve 1874-1875 öğretim yılında eğitime başlayan Mülkiye Mühendis Mektebi'nin adı, birinci senenin sonunda *Turuk u Maabir Mektebi* olarak değiştirilmiştir. Riyâzî (matematik) ve tabiiî bilimlerin okutulduğu mektepte, münhasıran fen eğitimi yapmak yerine, devletin geniş imparatorluk toprakları üzerinde giriştiği bayındırlık faaliyetlerini ve özellikle ulaştırma sahasında yapmak istediği hizmetleri yürütecek mühendislerin yetiştirilmesine dikkat edilmiştir.

Sava Paşa 1292 (1875) senesi Mekteb-i Sultanî tevzi-i mükâfat merasiminde yaptığı konuşmasında Mühendis-i Mülkiye Mektebi'nin birinci sınıfının imtihanlarının yapıldığını belirttikten sonra, "bu mektep daha önce bir adi mülkiye mühendishanesi olmak üzere teşkil olunmuş iken mevcut ihtiyaçların gözönünde bulundurulmasıyla daha da genişletilerek bir Turuk u Maabir Mühendisliği derecesine gelmiştir⁴³ demektedir.

Sava Paşa, Turuk u Maabir Mektebi'nin önemini, "Mühendisin-i Mülkiye Mektebi'nden çıkacak talebenin emniyet-i istikbali dahi ilm-i hukuk doktorlarından hiç aşağı değildir. Çünkü Hükümet-i Seniyye'nin fünûn-ı riyâziye ve tabiiyede maharet-i fevkaledeleri müsellemler olacak memurlara muhtaç olduğundan maada Memâlik-i Mahrusa'da her gün demiryolları inşası ve maden taharrisi (araştırma) ve bu gibi daha pek çok sanayinin icrası için bu kadar şirketler teşkil olunmaktadır ki bunlar için lazım olan mühendislerin kaffesi şimdilik Avrupa'dan celb ettirilmektedir" şeklinde vurgulamıştır⁴⁴.

Turuk u Maabir Mektebi, 1876'da yürürlüğe giren Hukuk Mektebi'nin nizamlarına uygun olarak idare edilecek ve buradan mezun olanlar Nafia Nezareti'nde istihdam edileceklerdir. Mektepten mezun mühendisler "doktor" ünvanını haiz olacaklar ve ona göre münasip bir memuriyete getirilecekler. Bu ünvanı alamayanlar ise doktorlardan daha hafif bir imtihan vererek kondüktör ünvanına nail olacak ve kodüktörlük veya buna mümasil memuriyetlerde istihdam edileceklerdir⁴⁵.

⁴³ Mahmud Cevad, a.g.e, s. 152-155.

⁴⁴ *Dürus Cetveli*, s. 10.

⁴⁵ *Düstur*, I. tertip, C. III. s. 442-443; *Dürus Cetveli*, s. 48.

Réglement'a göre Turuk u Maâbir Mektebi'nde okutulacak derslerin adları şunlardır⁴⁶.

Birinci Sene:

Deskriptif geometrinin birinci bölümü, analitik geometri, endüstriyel fizik, trigonometri (düzlemsel ve küresel), topografya (arazi ölçümü), yüksek cebir, sınıai kimya, çizim (dessin linéaire: ombres et lavis).

İkinci Sene:

Diferansiyel ve integral hesap, sınıai kimya, uygulamalı deskriptif geometri (taş kesme ve ahşap yapı kafesi), endüstriyel fizik, genel mekanik, jeoloji ve mineraloji, topografya (tesviye ve uygulamaları), analitik geometri, perspektif çizim.

Üçüncü Sene:

Malzemenin mukavemeti ve inşaatın stabilitesi, jeoloji ve mineraloji, uygulamalı mekanik, arazi üzerine ameliyat, yol ve köprü inşaatı, deniz yapıları, sed ve baraj inşaatı, bataklıkların kurutulması ve sulama, hidrolik, çizim (kostrüksiyon).

Dördüncü Sene:

Makinalar, yol ve köprü inşaatı, deniz yapıları, mimarlık (sivil yapılar), maden arama, teknoloji (malzemenin araştırılması ve hazırlanması), çizim (endüstriyel ve mekanik), jeodezi (haritalar), keşif, proje ve raporların yazılması (idari işler için).

Düstur ve Dürus Cedveli'nde verilen ders listesinde ise Turuk u Maabir Mektebi'nde şu dersler okutulmaktadır⁴⁷; küresel trigonometri, yüksek cebir, analitik geometri, hesab-ı tefazulî (diferansiyel hesap), hesab-ı temâmî (integral hesap), hendese-i resmîyenin ikinci kısmı, gölge ve menazır (perspektif), taş kesimi, temâmî ve tefazuliye'ye tatbiken fenn-i mimarî, heyet (astronomi), taksim-i arazi, ilm-i hikmet-i tabiiye, ilm-i kimya, cerr-i eskal-i aliye (yüksek mekanik), makina-i tatbikiye, topografya ve makina eşkali, ilm-i miyah (hidrolik), ilm-i tabakatü'l-arz (jeoloji), inşaatla lazım olan eşyanın taharrisi (araştırması) ve yerden ihracı ve istihzar (hazırlaması) ve

⁴⁶ Bkz. *Réglement*, ek liste.

⁴⁷ *Düstur*, 1. tertip, c III, s. 442-43; *Dürus Cedveli*, s. 48-49; *Réglement*, s. 64-65.

istimali (kullanılması), inşaatın derece-i takviyesiyle inşaata lazım olan eşyanın taşınması, arazi üzerinde ameliyat, yollar ve köprülerin tesviye ve inşası, sed ve bendlerin inşası, demiryolların tesviye ve inşası, bataklıkların tecfif ve tathiri (kurutulması ve temizlenmesi), bilcümle inşaatın keşfi ve haritası ve bunlara ait olan hesab-ı zıra ile sarfı lazım egelen meblağ mikdarı ve bunların üzerine mükemmel lâhiya tanzimi (keşif ve proje).

Turuk u Maabir Mektebi'ne bağlı ve iki yıllık eğitim veren Kondüktör Mektebi'nin de açılmış olduğunu zannetmekteyiz. Bu mektep hakkında *Réglement*'da ekli ders programından başka bir malumat bulunmamaktadır⁴⁸. Muhtemelen mühendislik mektebinden daha alt seviyede eğitim görmek isteyen talebelerin devam ettikleri bir mektep olmalıdır. Yine muhtemelen, bu mektebi bitirenler kondüktör olarak istihdam edilmektedir.

Kondüktör Mektebi ders programı şöyledir:

Birinci Sene

Cebir (ikinci dereceden denklemlerin çözümüne kadar).

Trigonometri (üçgenlerin çözümü, logaritmanın kullanımı.)

Geometri (Düzlem geometri, uzay geometrisi ve uygulamaları.)

Arazi ölçümü (eğriler teorisi ve uygulamaları.)

Türkçe kompozisyon (mühendislik çalışmalarıyla ilgili resmî yazıların hazırlanması.).

Fransızca kompozisyon.

Muhasebe (inşaat, yol ve mimarlık çalışmalarına uygulanması.)

Çizim (her cins çizim aletinin kullanılması, çeşitli şekillerin çizilmesi.)

İkinci Sene

Topografya (ilk kısım, planimetri, çeşitli topografya aletlerinin kullanılması, basit tesviye.), yolların inşaatı, köprülerin inşaatı, mimarlık, Türkçe kompozisyon, Fransızca kompozisyon (terminoloji), çizim (çeşitli büyüklükte ve profilde haritalar).

⁴⁸ *Réglement*, ekteki liste.

1874-75 ilk eğitim yılında adı Mühendis-in-i Mülkiye olan Turuk ve Maabir Mektebi'nde beş muallim görülmektedir. 1292 senesi *Devlet Salnamesi*'nde mevcut muallimlerin adları ve hangi dersleri verdikleri kaydedilmiştir⁴⁹.

<u>Dersin Adı</u>	<u>Muallimin Adı</u>
Fransızca ilm-i cebir ve riyaziyat-ı aliye	Hüsnu Bey
İlm-i mesaha-yı arz ve tahsil-i levazımat-ı bina ve tarik	M. Briot
Miyah-ı cari ve fenn-i mihanik	M. Fradé
Diğer Fransızca riyaziyat-ı aliye	M. Girard
Ebniye ve resim ve hendese	M. Lambert

İlk yıl mektebe devam eden ve yıl sonu imtihana giren talebe sayısı 26 kişi olup, bunlardan ikisi mükâfata, dördü zikr-i cemile layık görülmüştür⁵⁰.

Kostantin Marikot	Mükâfat-ı Evvel
İstefan Damadiyan	Mükâfat-ı Sani
Maksut Kalust	Zikr-i cemil-i evvel (ma mükâfat)
Jan İftikidis	Zikr-i cemil-i sani (ma mükâfat)
Konstantin Mauridis	Zikr-i cemil-i evvel (bila mükâfat)
Kirkor Zakaryan	Zikr-i cemil-i sani (bila mükâfat)

1875-1876 ikinci öğretim yılında mektebin talebe ve muallim sayısında bir artış olduğu görülmektedir⁵¹.

<u>Dersin Adı</u>	<u>Muallimin adı</u>
İlmi mesaha-yı arz ve tahsili levazımat-ı bina ve tarik	M. Briot
Fransızca riyaziyat-ı aliye	M. Pinar
Makina-i tatbiki	Kol Ağası Refik Efendi

⁴⁹ *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1292, s. 134.

⁵⁰ Zikr-i cemile layık görülen talebe sayısı beş olarak verilmesine rağmen listede sadece dört isim zikredilmiştir. *MSTMC*, 1292, 3-4.

⁵¹ *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1293, s. 138.

Fenn-i tefazuli ve temami	Binbaşı Ahmed Efendi
Topografya	Yüzbaşı Emin Efendi (muallim muavini)
Hidrolik ve mekanik	M. Fradé
Ebniye ve hendese-i resmiye	M. Lambert
İnşaat ve arazi üzerine ameliyat	Kolağası Rıfat Efendi
Cebir-i âlâ	Kolağası Ethem Efendi
Hendese-i halliye	Yüzbaşı Daniş Efendi

Üçüncü öğretim yılında (1876-77) Turuk u Maabir Mektebi muallimleri ve verdikleri dersler⁵² şunlardır.

<u>Dersin Adı</u>	<u>Muallimin adı</u>
İnşaat ve arazi üzerine ameliyat	M. Briot
Topografya ve resim	M. Lambert
Makine-i tatbikiye ve ilm-i seyyalat(elektrik)	M. Fradé ile Rıfat Bey
Hikmet-i sanayi	Aziz Bey
Hendese-i resmiye	Refik Bey
Cebir-i âlâ ve müsellesat	Edhem Bey
Hendese-i halliye	Daniş Bey
Hesab-ı tefazuli ve temami	Ahmed Bey
Kimya-i sanayi	M. Fleury
İlmü'l-arz ve madeniyat	M. Charell
Makina riyâziyesi	M. Abrami
Topografya ve resim	Hayri Bey
Mamulat-ı kimyeviye mustahzırı	M. Girard
	Kondüktör M. Cassan

Mektebin ilk açılışında talebe sayısı 26 iken üçüncü senesinde bu sayının 43'e yükseldiğini görmekteyiz. Ancak Hukuk Mektebi'nde bu üç yıl içinde talebe sayısının 21'den 61'e yükselmiş olduğu gözönüne alındığında talebelerin Turuk u Maabir Mektebi'ne daha az rağbet ettikleri ortaya çıkmaktadır.

1877-78 öğretim yılında Dârulfünûn'da derslere ara verilmesinden dolayı Turuk u Maabir Mektebi de derslerine ara vermiş ve 1878-79 öğretim yılında tekrar açılmıştır. Mektebin açılışı yine gazeteler vasıtasıyla halka duyurulmuştur. Gazetelerde yer alan ilân şöyledir:

⁵² *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1294, s. 382-383.

“İlân-ı Resmî: Mekteb-i Sultanî dahilinde bulunan Turuk u Maabir Mektebi bu kere saye-i maarif vaye-i cenab-ı cihanbânî’de Maarif-i Umûmiye Nezaret-i Celilesi tarafından tevsî ve ıslah olunarak işbu doksan dört senesi şehr-i teşrinî saninin ibtidasından itibaren tekrar küşad olunup ikinci, üçüncü ve dördüncü senesi derslerine şehr-i mezkûrun altıncı ve birinci sene derslerine dahi on üçüncü pazartesi günü talebe kaydına başlanacaktır”⁵³.

6 Kasım 1878’de tekrar açılan Turuk u Maabir Mektebi’nde 1878-79 öğretim yılında okutulacak dersler ve muallimlerin adları şöyledir”⁵⁴.

<u>Dersin Adı</u>	<u>Muallimin Adı</u>
Cebir ve müsellesat	Zeki Bey
Hendese-i resmîye	Lökuk Bey
İlm-i hikmet	M. Charrel
• Resim (topografya)	M. Lambert
Umumi cerr-i eskal	M. Lambert
Cerr-i eskalın tatbikatı	M. Gazier
Fenn-i inşaat	M. Briot
Şimendifer	M. Briot

Daha sonraları ise *Vakit Gazetesi*’nde, Maarif Nazırı Münif Efendi’nin (Paşa) emri üzerine Galatasaray’dan Hukuk Mektebi ile Turuk u Maabir Mektebi’nin tenkihat sebebiyle ilga edildiğine dair “*Moniteur de Commerce*” gazetesinde çıkan bir haberin, Maarif Nezareti’nce 26 Zilkade 1296 (11 Kasım 1879) tarihli resmi bir ilânla tekzib edildiği görülür.

“19 Zilkade 1296 (4 Kasım 1879) salı günü tarihiyle gazetenizde *Moniteur de Commerce* gazetesinden naklen; Mekteb-i Sultanî dahilinde bulunan Hukuk ve Turuk u Maabir Mekteplerinin lağvedildiği yazılmıştır. Müâhheren icra olunan tenkihat münasebetiyle mezkur mektepler hakkında bazı müşkülât tekevvün etmiş ise de mealivaye-i hazret-i padişahenede bekalarının çaresi bulunarak kemakan ibka kılınmıştır. Fakat Mühendisin-i Mülkiye Mektebi’nin ikinci ve üçüncü sınıflarında şakird bulunmaması hasebiyle yalnız bu mektebin işbu sınıfları lağvedilerek birinci sınıfı

⁵³ *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 119, 14 Teşrin-i sani 1878, s. 2, st. 4; *Vakit*, nr. 1103, 15 Teşrin-i Sani 1878, s. 3, st. 4.

⁵⁴ *Salname*, 1296, s. 72. Mahmud Cevat, a.g.e, s. 183-84.

birakılmış ve biminneti-taâlâ ilerde bunun hâl-i sabıkına iadesi mümkün olacağını memul ederiz. Tashih ve ilân olunması temenni olunur”⁵⁵.

1879-1880 öğretim yılında Mühendisin-i Mülkiye Mektebi adıyla resmî kayıtlarda yer alan Turuk u Maabir Mektebi’nde sadece iki hocanın- ders verdiği görülmektedir. M. Orpilidi İskanovi, fenn-i inşaat, şimendifer ve turuk-u maabir derslerini, M. Depro ise resm-i hattı (dessin linéaire) dersini okutmaktadır⁵⁶. Muallim sayısı ve buna paralel olarak ders sayısının çok azalmış olması, mektebe gösterilen ilginin büyük ölçüde kaybolduğunun bir diğer delilidir.

Turuk u Maabir Mektebi ilk mezunlarını Hukuk Mektebi ile birlikte 1880 yılında vermiştir. Mezunlarının tam sayısı bilinmemekle beraber, içlerinden Karakoç ve Handabayan Efendilerin Sivas Vilayeti’ne mühendis olarak tayin edildikleri görülmektedir⁵⁷. 1881 yılında Hukuk Mektebi mezun verirken Turuk u Maabir Mektebi mezun vermemiştir. 1881 yılı ve sonrasında bu mektep veya Dârülfünûn-ı Sultanî hakkında herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamıştır. Bu durum Dârülfünûn Sultanî’nin 1881 yılında kapanmış olabileceğini göstermektedir.

Edebiyat Mektebi

Osmanlı Devleti’nde mevcut mekteplere öğretmen yetiştirmek gayesi ile Dârülfünûn-ı Sultanî dahilinde kurulan Edebiyat Mektebi hakkındaki bilgilerimiz diğer iki mektebe göre oldukça mahduttur. 1875 yılı tevzi-i mükâfat merasiminde konuşan Sava Paşa bu mektep hakkında hiçbir söz söylemediği halde, 1876 yılında yayınladığı *Réglement*’da “Faculté des Lettres” olarak isimlendirdiği Edebiyat Mektebi’nin varlığından ve nizamnamesinden bahsetmektedir.

Hukuk ve Turuk u Maabir Mektepleri ile aynı nizamnameye tabi olduğu belirtilen Edebiyat Mektebi’nin diğer şubelerle bazı farklılıkları olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar arasında, nizamnamesinin *Düstur*’da değil *Réglement* ve *Dürus Cedveli*’nde yayınlanması; bu nizamnameye göre, ders programının, diğer bölümler gibi dört ayrı sınıf olarak değil, sadece tek bir program olarak verilmesi sayılabilir. Otuz beş kişi kadar talebesi bulunmasına rağmen Hukuk ve Turuk u Maabir Mekteplerinin birinci ve

⁵⁵ M. Cevad, a.g.e, s. 188.

⁵⁶ *Salname-i Devlet-i Aliye, sene 1297*, s.400.

⁵⁷ M. Cevad, a.g.e, s. 203.

ikinci sınıf talebelerinin de Edebiyat Mektebi derslerini takip etmeye mecbur tutulmuş olması bir diğer farklılıktır⁵⁸.

Nizamnamesine göre Edebiyat Mektebi'nde okutulacak dersler şunlardır⁵⁹.

Mantık

Edebiyat-ı Arabiye

Edebiyat-ı Yunaniye

Edebiyat-ı Latiniye

Hikmet (ilm-i felsefe)

İlm-i asar-ı atika (arkeoloji)

Tarih-i umumî

Edebiyat Mektebi'nin derslere ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. 1876 yılında, nizamnamesinin yayınlandığı yılın *Devlet Salnamesi*'nde Edebiyat Mektebi derslerinin ve muallimlerinin zikredilmiş olduğu görülmektedir. Buna göre mektebin 1875-76 öğretim yılında derslere başlamış olması muhtemeldir.

1293 (1876) senesi *Devlet Salnamesi*'nde Edebiyat Mektebi ders programı ve muallimlerinin adları verilmiştir⁶⁰.

<u>Dersin Adı</u>	<u>Muallimin Adı</u>
İlm-i mantık	Kerim Efendi
Roma ve Latin edebiyatı	M. Carolidés
İlm-i asar-ı atika	M. Jaquemot
İlm-i hikmet	M. Perrard

1294 (1877) *Devlet Salnamesi*'ne göre, Edebiyat Mektebi muallimleri ve verdikleri dersler şunlardır⁶¹.

⁵⁸ *Règlement*, s. 15; *Dürus Cetveli*, s. 16-17.

⁵⁹ *Règlement*, s. 66; *Dürus Cetveli*, s. 50.

⁶⁰ *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1293, s. 138.

⁶¹ Bu yılın salnamesinde Dârülfünûn-ı Sultani'nin talebe mevcudu verilmiştir. Burada, Edebiyat Mektebi'ne 35, Hukuk'ta Mektebi'ne 61, Turuk-u Maabir Mektebi'ne 43 talebenin devam ettiği ve bu mekteplerde toplam 139 talebenin mevcut olduğu kayıttır. *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1294, s. 382-83.

<u>Dersin Adı</u>	<u>Muallimin Adı</u>
Mantık ve edebiyat-ı Arabiye	Kerim Efendi
Tarih-i umûmi ve hikmet (felsefe) tarihi	M. Goold
Edebiyat-ı Yunaniye ve Latiniye	M. Carolidés
Hikmet (felsefe)	M. Perrad

1877-78 öğretim yılında diğer iki mektebin kapatıldığı ve 1878'de tekrar açıldığını belirtmiştik. Her iki mektebin açılışı ile ilgili gazetelerde ilânlar çıktığı halde, Edebiyat Mektebi için herhangi bir ilân bulunmamaktadır. Aynı şekilde, daha sonraları diğer iki mektep mezun verirken, Edebiyat Mektebi'nin mezun vermemiş olması onun ilk düşünüldüğü gibi bağımsız bir mektep olarak değil, diğer iki mektebin talebelerine kültür dersleri veren bir şube olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır. Burada dikkati çeken en bariz husus Arap, Yunan ve Latin edebiyatı okutulurken Osmanlı-Türk edebiyatının okutulmamış olmasıdır.

Dârulfünûn-ı Sultanî'nin İdari ve Mali Yapısı:

Dârulfünûn-ı Sultanî üzerine yapmış olduğumuz bu incelemede, her ne kadar kuruluşunda Fransız üniversiteleri örnek alınmak istenmiş ise de Osımanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartlar, devletin ihtiyaçları, idarecilerin ve kamuoyunun temayülleri istikametinde kendine has bir şekilde geliştiği ve aynı zamanda daha önceki tecrübelerin ışığında bazı yeni düzenlemelerin yapılmış olduğu görülmektedir.

Dârulfünûn-ı Sultanî ile Mekteb-i Sultanî aynı bina içinde kurulmuş farklı eğitim program ve seviyelerine sahip olmalarına rağmen aynı müdür tarafından idare edilmektedir. Devlet Salnamelerinde gerek Darulfünûn'un, gerekse Mekteb-i Sultanî'nin Maarif Nezareti'nin "taht-ı nezaretinde" olduğu belirtilmektedir⁶². Mektebin ilk müdürü olan M. de Salve hariç sonraki bütün müdürler Maarif Nezareti tarafından tayin edilmiştir⁶³.

Dârulfünûn-ı Sultanî'de eğitim dört yıldır. Dârulfünûn'da talebenin ve dışardan gelenlerin istifadesi için "ilm-i hukuk, fünûn-ı tabiiye ve saireye ait" Avrupa'dan getirilmiş kitaplarla zenginleştirilmiş bir kütüphanesi ve

⁶² *Dürus Cetveli*, s. 13; *Salname-i Devlet-i Aliye*, sene 1287, s. 132.

⁶³ M. Sandıkçoğlu, a.g.e. s. 29-31.

yine parası devlet tarafından ödenerek, Avrupa'dan getirtilen aletlerle donatılmış bir kimyahaneye ve müzhanesi bulunmaktadır⁶⁴.

Nizamnamesinde, Dârulfünûn-ı Sultanî'de talebe kayıtlarının 15 Eylül-15 Ekim tarihleri arasında yapılması öngörülmüş ve açılış tarihi de Ekim ayının birinci günü olarak tespit edilmiştir. Öğretim Süresi 9 ay olup, bununun 20 günü derslerin tekrarına, 10 günü imtihanlara ayrılmış bulunmaktadır⁶⁵.

Dârulfünûn-ı Sultanî, Mektep müdürü başkanlığında teşkil olunan bir "heyet-i idare" tarafından yönetilmektedir. Tespit ettiğimiz kadarıyla, 1876 yılında "heyet-i idaresi"nin tamamının gayri müslim şahıslardan oluştuğunu görmekteyiz. İdare heyetinde bulunan şahıslar şunlardır⁶⁶.

Müdür [directeur]	Sava Paşa [Sawas] (Rumeli Beylerbeyi)
Kalem Müdürü ve Mütercim [chancellor]	Yanko Efendi [Yanco Vithynos]
Kalem Müdürü Muavini [chancelier-adjoint]	Ekonomus Efendi [Economus]
Kütüphaneci [bibliothécaire]	M.C. Labo

Her ne kadar kuruluşu esnasında "devlete hiçbir külfet getirmeyeceği" belirtilmiş ise de, daha sonraları, malî dayanağı olan Mekteb-i Sultanî'nin imkanları kendini finanse etmekte yeterli olmadığından Dârulfünûn-ı Sultanî malî yönden büyük ölçüde devlete bağımlı kalmıştır.

Mekteb-i Sultanî, ilk kurulduğu yıllarda talebe sayısının çok olması sebebiyle bu talebelerden toplanan paralarla mektebin ihtiyaçlarını, mualim maaşlarını ve sair giderlerini karşılayacak imkanlara sahipti. Ancak daha sonra bu mektepten mezun olacakların bir memuriyete tayinleri söz konusu olmadığından, talebe sayısında azalma meydana gelmiştir. Bu yüzden, mezunları devlet hizmetinde istihdam edilecek yüksek kısımların, yani "Dârulfünûn'un" açılması yoluna gidilmiştir.

Dârulfünûn'un harcama ve giderlerinin Mekteb-i Sultanî tarafından karşılanmasından dolayı, yılda 25-30 lira arasında bir ücret ödeyecek olan yatılı talebeler hariç diğer bütün talebeler ücretsiz olarak Dârulfünûn'a kabul edilmişlerdir. Sadece bitirme tezlerinin basımı için gereken paranın talebelerden tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Sava Paşa, 1876 yılında Hu-

⁶⁴ *Dürus Cetveli*, s. 13.

⁶⁵ Hukuk Mektebi Nizamnamesi, *Düstur*, tertip C. III, İstanbul 1293, 439-43.

⁶⁶ *Dürus Cetveli*, s. 50; *Salname, 1294*, s.382-83; *Réglement*, s. 67.

kuk Mektebi'nin Dârulfünûn'dan ayrılması meselesine karşı çıkarak, bu müessesenin devlete yük olmadığını ve hatta son iki yılda yaklaşık 100 bin kuruluş hazineye hibe ettiğini belirtmiş ve Dârulfünûn'un Mekteb-i Sultanî'den ayrılması durumunda mektebe devam eden talebe sayısının düşeceğini, dolayısıyla mektebin ve Dârulfünûn'un gelirlerinin azalacağını ileri sürmüştür.

1877 yılında Ali Suavi'nin Mekteb-i Sultanî müdürlüğü sırasında mektepte okuyan talebelerin büyük çoğunluğunun burslu okudukları ve Devletin her yıl bu mektebe büyük miktarlarda yardımda bulunduğu belirtilmektedir. Ali Suavi bu mektebe verilegelen "tahsisat-ı külliyeinin" tedrici olarak beş sene zarfında tamamen kaldırılmasının gerektiğini söylemektedir. 1878 yılında Hukuk ve Turuk u Maabir mektepleri yeniden açılırken muallim maaşları devlet hazinesinden ödenmeye başlanmış ve Hukuk Mektebi Padişahın himayesine alınmıştır⁶⁷.

1870 yılında İkinci Dârulfünûn kurma teşebbüsünde talebelerden belli bir miktarda para alınması yoluna gidilmişti ve muhtemelen bu sebepten teşebbüs başarısız olmuştu. Dârulfünûn-ı Sultanî'de öğretimin ücretsiz olarak yapılması öngörülmüş olmakla beraber, müessese büyük nispette devletin desteğiyle ayakta durabilmiştir. Diğer taraftan, Dârulfünûn-ı Sultanî'nin 1881 yılında kapanmasında malî durumundan ziyade, siyâsî unsurların sebep olduğu görülmektedir.

Öğretim Dili

Dârulfünûn-ı Sultanî'nin kuruluşuyla birlikte eğitimin hangi lisansla yapılacağı hususunda iki görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden biri, eğitim dilinin Türkçe, diğeri ise Fransızca olmasını savunanlara aittir. Eğitim dilinin Fransızca olmasının gerekliliğini savunanlar, iddia olarak, üniversite seviyesinde yazılmış ilmî eserler ile fen derslerini Türkçe verecek kâfi sayıda muallimlerin bulunmadığını ve Türkçenin ilim ve fenni ifade etmek için yetersiz kaldığını ileri sürmektedirler.

Eğitim dilinin Türkçe olmasını savunanlar ise, İstanbul'da pek çok "ashab-ı fen ve maarifet" muallim bulunduğunu, bunlar ihtiyacı karşılayamaz ise lüzumu kadar muallimin dışarıdan getirilebileceğini iddia etmektedirler. Yalnız, alınacak muallimlerin, seçiminde, onların, devletin ve

⁶⁷ BOA, Bâb-ı Ali Evrak Odası (BEO), Ayniyat Defterleri nr. 1419, sayfa 6.

memleketin istifade edebileceği vasıfları haiz olmasına dikkat edilmesi gerektiğine inanmışlardır. Üzerinde hassasiyetle durdukları konu, bunların Türkçeyi bilmedikleri gibi, mesela bir hukuk âliminin ilm-i fıkıhın ne olduğunu dahi bilemeyeceğini, bu yüzden dışarıdan getirtilecek muallimlerin “Avrupa’nın en müstamel lisanı ve ulûm ve fûnun-ı cedidesiyle beraber” Osmanlı kanunlarını, örf ve adetlerini ve resmî lisanını bilen adamlar olması gerektiğidir⁶⁸.

Maarif Nezareti ile Dârülfünûn-ı Sultânî idarecileri arasında bir mutabakat sağlanmış ve o an için en makul görülen karara varılmıştır. Buna göre, bütün derslerin Türkçe olarak yapılabilmesi için gerekli muallimler yetiştirilene ve lüzumlu kitaplar hazırlanıncaya kadar, şimdilik bazı derslerin Türkçe, bazılarının da Fransızca yapılması, Fransızca okutulan derslerin, muallim muavinleri tarafından Türkçe’ye çevrilerek tekrar edilmesi öngörülmüştür⁶⁹. Bu karara göre: Hukuk Mektebi’nde; fıkıh, ticaret hukuku, bahriye hukuku ve usûl-ı muhakeme dersleri Türkçe, Roma hukuku, Roma müesseseleri ve genel hukuk dersleri Fransızca yapılacaktır.

Turuk u Maabir veya Mühendis-ini Mülkiye adları ile bilinen mektepte, yüksek matematik dersleri Türkçe, fizik ve kimya-ı sinai, topografya, uygulamalı ve genel mekanik, hidrolik ve malzeme hazırlama dersleri Fransızca okutulacaktır.

Edebiyat Mektebinde: ilm-i hikmet ve tarih-i umumiye dersleri Fransızca verilirken, ilm-i mantık hem Fransızca hem de Arapça verilecek, ayrıca Edebiyat-ı Arabiye dersi tabii olarak Arapça işlenecektir⁷⁰.

Dârülfünûn-ı Sultânî Tercüme Heyeti ve Ders Kitabı Tercümeleri

Dârülfünûn-ı Sultânî’de bütün ilim ve fenlerin eğitimini Türkçe verebilecek muallimleri yetiştirene kadar bazı derslerin Türkçe bazılarının ise Fransızca yapıldığını zikretmiştik. İşte buna uygun olarak Darülfünûn’da ilmî eserleri Türkçe’ye kazandırmak için bir tercüme heyeti oluşturulmuş ve başkanlığına da Yanko Efendi getirilmiştir⁷¹.

Bu heyet, ikisi Hukuk Mektebi, ikisi Turuk u Maabir Mektebi için toplam dört kitap tercüme etmeyi ilk hedef olarak tespit etmiştir. Heyetin

⁶⁸ *Dürus Cetveli*, 6-7.

⁶⁹ *Réglement*, s. 16-18.

⁷⁰ *Réglement*, s. 18.

⁷¹ *Réglement* s. 50.

başarılı çalışmaları arasında hukuk konusunda fıkıh muallimi Şirvanî Ahmed Efendi'nin Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği *Levami'ül-Dekayık fi Terce-met-i Mecamiü'l- Hakayık* (Usûl-ı Fıkıh) (İstanbul, El-Hacc Mustafa Efendi Matbaası, 1293/1876) ile Nikolaki Efendi tarafından Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilen *Ticaret Hukuku* adlı eserler zikredilebilir. Turuk u Maa-bir Mektebi için, M. Lambert'in telif ettiği Topografya dersleri adlı kitap Dârulfünûn-ı Sultanî mütercimi Yanko Efendi ve M. Lambert'in muavineri Zabit Emin, Bedri ve Hayri Efendiler tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir⁷². Bir de M. Fleury tarafından Türkçe'ye tercüme edilen *Kim-ya-i Sınai* adlı kitap zikredilebilir⁷³. Bu eserlerden Şirvanî Ahmed Efendi'ninki basıldığı halde, diğerlerinin basılıp basılmadığı tespit edilememiştir.

Genel Değerlendirme

Dârulfünûn-ı Sultanî, Osmanlı yüksek öğretim sisteminin veya politikasının modernleşme yönünde önemli bir merhalesini oluşturmuştur. 18. asrın sonlarından itibaren, Osmanlı'da görülen eğitimde Batılılaşma ve modernleşme teşebbüsleri, doğrudan yüksek öğrenimle başlamıştır. Mühendishaneler, Tıbbiye Mektebi ve Harbiye mektebi gibi ilk örneklerde, Osmanlı Devleti kendi kültür ve idarî yapısına uygun olarak, yüksek öğrenimi bir külliye dahilinde değil, münferid ve birbirinden bağımsız kurduğu müesseseler halinde ele almış ve daha ziyade devlet ve toplumun ihtiyacı olan yüksek eğitim görmüş personel yetiştirmeyi hedeflemiştir.

Askerî tıp ve teknik eğitim veren mektepler dışında, Osmanlılarda yüksek öğretimde ilk farklı yaklaşımlar, 1845 yılında birinci Dârulfünûn kurma teşebbüsüyle başlamış, ancak bu yeni müessese mevcut sistemin yapısına tam olarak uymadığından, uygulamada, istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Kâfi sayıda orta öğretim görmüş talebe potansiyelinin olmaması, yeterli öğretim kadrosunun bulunmaması, ders kitaplarının hazırlanmamış olması ve bu yeni müessesenin Osmanlı idarecileri tarafından tam olarak anlaşılammış olması gibi bazı aksaklıklar sebebiyle Dârulfünûn, halkı aydınlatmak üzere umuma açık konferansların verildiği bir müessese olarak görülmüştür.

1869'da Sadullah Paşa ve yardımcıları tarafından Fransız Eğitim sisteminin tercüme ve adaptasyonu ile hazırlanan "Maarif-i Umûmiye Ni-

⁷² *Réglement* s. 51.

⁷³ *Réglement* s. 51; *Dürus Cetveli*, s. 37-39.

zamnamesi" ile, ilk defa Batı sistemine uygun bir eğitim modeli ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu Nizamname, Osmanlı sistemine tam olarak uymamakla birlikte (Özellikle medreselerin ihmal edilmesi), Dârulfünûn ile ilgili maddeleri Avrupa üniversiteleriyle benzerlik taşımaktadır. Fakat uygulamada başarılı olunamamış ve 1870'te açılan ikinci Dârulfünûn 1873'e kadar zorlukla ayakta kalabilmiştir. Bu döneme kadar, yüksek öğretimde modernleşme teşebbüslerinde, Osmanlı kültür ve sosyal yapısına uygun bir sistemin bulunamadığı ve özellikle Dârulfünûn kurmada başarılı olunamadığı görülmektedir.

Dârulfünûn kurmada üçüncü teşebbüste ise, 1873 yılında Galatasaray Sultanîsi dahilinde kurulduğunu gördüğümüz Dârulfünûn-ı Sultanî'de üç ayrı yüksek öğrenim mektebinin bir arada, bir külliye halinde, yani bir üniversite şeklinde olması, yukarıda bahsettiğimiz, Osmanlı yüksek öğrenim sisteminde yeni bir merhale ve önemli bir gelişmedir.

1873 yılında Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa önce Galatasaray Sultanîsi'nin yüksek sınıflarında Mecelle dersinin okutulmasını sağlamış ve 20 Nisan 1874'te burada bir Mülkiye Mühendis Mektebi açılmasına önyak olmuştur. Daha sonra Safvet Paşa mektebin Müdürü Sava Paşa'yı aynı binada bir Dârulfünûn kurmakla görevlendirmiştir. Daha önceki iki teşebbüste karşılaşılan zorluklar göz önünde bulundurularak, bu defa Dârulfünûn'un kuruluşu halka açıklanmamış ve öncekiler gibi şaşaalı açılışlardan, büyük binalar inşa etmekten kaçınılmıştır.

Dârulfünûn-ı Sultanî adı verilen bu müessesede Hukuk Mektebi, Mülkiye Mühendis Mektebi (bir yıl sonra Turuk u Maabir Mektebi adını almıştır) ve Edebiyat Mektebi'nden oluşan üç şube açılmıştır. Her ne kadar Avrupa üniversitelerinin en az beş fakülteden oluştuğu bilinmekte ve 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde de Dârulfünûnların tıp, fen, edebiyat, hukuk ve ilahiyat fakültelerinden oluşması öngörülmekte ise de Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitimi veren iki yüksek okul bulunduğu ve mevcut medreseler ile gayri müslimlerin dinî okulları ilahiyat fakülteleri olarak addedildiğinden, sadece hukuk, edebiyat ve fen fakültelerinin açılması tercih edilmiştir. Fen fakültesi de devlet ve toplumun o dönemdeki ihtiyaçları istikametinde, sivil mühendislik eğitimi veren bir yüksek okul halinde kurulmuştur.

1874-1881 yılları arasında eğitim veren Dârulfünûn-ı Sultanî, 1877-1878 öğretim yılında derslerine ara vermekle beraber faaliyetlerini ancak

altı yıl devam ettirebilmiştir. Bu dönem içerisinde, Hukuk Mektebi iki, Turuk u Maabir Mektebi bir dönem mezun verebilmiştir. Dârulfünûn'un ilk defa mezun vermesi, Osmanlı eğitim tarihinde önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Dârulfünûn-ı Sultanî'nin diğer iki teşebbüsten farklı yönlerini kısaca ele alacak olur isek, başta malî yönden devlete daha az bağımlı olduğunu ve gelir kaynaklarının Mekteb-i Sultanî talebe harçlarından sağlanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. İkinci olarak modern Avrupa üniversitelerinden yola çıkarak fakülteler (mekâtib-i âliye) oluşturulmuş ve bu fakülteler mezun vermiştir. Son olarak da daha önceki Dârulfünûnlarda devletin "münevver memur" yetiştirme hedefinin burada "meslek adamları" yetiştirmeye yönelmiş olduğu görülmektedir.

Batı kültürüyle yetişmiş devlet adamlarının büyük destek ve himayetlerinin bulunmasına rağmen, Dârulfünûn-ı Sultanî'nin resmi bir statüye kavuşturulmadığı anlaşılmaktadır. 1876'da Birinci Meşrutiyet'in ilânı, Meclis-i Umûmî'nin toplanması ve imparatorluğun yeni bir idari döneme başlaması ile büyük bir değişiklik geçirdiği bir devirde, özellikle gayri müslim teb'anın mecliste temsil hakkına sahip olmaları, toplumda yeni bir takım ihtiyaçlar ortaya çıkarmıştır.

Dârulfünûn-ı Sultanî'nin bir de siyasî vechesi bulunmaktadır. İlk müdürü ve aslen Rum olan Sava Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun her vilayetinde, birçok gayri müslim talebenin Avrupa, Rusya ve Yunanistan üniversitelerine tahsile gittiklerini ve dönüşlerinde Osmanlı dil, örf-adet ve kanunlarına yabancı kaldıklarından herhangi bir vazifeye getirilemediklerini belirtmektedir. Sava Paşa, bu gibi talebelerin Dârulfünûn-ı Sultanî'ye alınıp buradan mezun oldukları takdirde dallarına göre Adliye veyahut Nafia Nezaretlerinde istihdam edilebileceklerini ve bundan da devlete büyük faydalar sağlanacağı görüşündedir.

Bizce, Sava Paşa'nın devlete fayda sağlayacağını söylediği bu uygulamada, başka hedefinin de olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu hedef, Galatasaray Sultanîsi'nde okuyan, ancak mezun olduklarında herhangi bir vazifeye tayin edilme imkanları olmayan, büyük çoğunluğu gayri müslim talebelerin, açılan Dârulfünûn-ı Sultanî'den mezun olduğunda, Meşrutiyet idaresinin sağladığı imkanlar dairesinde, devletin önemli mevkilerinde istihdamını sağlamak olduğu, bir yorum olarak ileri sürülebilir. Hukuk ve Turuk u Maabir Mekteplerinden 1880 ve 1881 yıllarında mezun talebele-

rin tamamına yakınının gayri müslim olmaları bunu destekleyen bir gerçektir.

Son olarak, bilim tarihi açısından bir değerlendirme yapacak olursak, her ne kadar Avrupa üniversiteleri örnek alınarak kurulmaya çalışılmışsa da burada temel bilim eğitiminden ziyade, pratiğe yönelik ve hukuk, mühendislik ile öğretmenlik gibi geniş uygulama sahalarına sahip dallar üzerinde yoğunlaşmıştır. Akademik olarak, dil meselesine bir çözüm bulunması, modern ders kitaplarının telif veya tecüme yoluyla kazandırılması yoluna gidilmesi ve talebelerin araştırmaya dayalı bitirme tezi hazırlamaları önemli gelişmeler olarak görülmelidir. Bütün bunlar Dârülfünûn-ı Sultani'nin Osmanlı yüksek öğretimindeki yerini belirleyen hususlardır.

Dârülfünûn-ı Sultani Kronolojisi

1845	İlk Dârülfünûn kurma teşebbüsü.
13 Ocak 1863	İlk Dârülfünûn'un açılışı
4 Nisan 1868	Galatasaray Mekteb-i Sultani'si'nin kuruluş hazırlıklarının başlaması.
1 Mayıs 1868	Mekteb-i Sultani'ye talebe kaydına başlanması
1 Eylül 1868	Mekteb-i Sultani'nin resmen açılışı
1869	Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin yayınlanması
1870	İkinci Dârülfünûn'un kurulması
25 Mayıs 1873	Mekteb-i Sultani'nin Gülhane'ye, Mekteb-i Tıbbiye'nin de Galatasaray'a taşınmasına dair çıkan irade-i seniyye
Haziran 1873	Mekteb-i Sultani'nin Gülhane'ye taşınması
1873	Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa'nın Mekteb-i Sultani'nin ileri sınıflarında "Mecelle ve Roma Hukuku" gibi derslerin tedrisini sağlaması
7 Nisan 1874	Cevdet Paşa başkanlığındaki bir heyetin Mekteb-i Sultani dahilinde Mülkiye Mühendis Mektebi'nin kurulması hususunda hazırladıkları raporun padişaha sunulması
20 Nisan 1874	Mülkiye Mühendis Mektebi'nin kurulmasına dair irade-i seniyyenin çıkması
15 Temmuz 1874	Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin 1873-74 öğretim yılı Mekteb-i Sultani tevzi-i mükâfat merasiminde Mülkiye Mühendis Mektebi'ne girmeleri için talebeyi teşvik mahiyette bir konuşma yapması

- 1874 Safvet Paşa'nın, Mekteb-i Sultanî müdürü Sava Paşa'yı, bu mektebin dahilinde Hukuk ve Mühendis mekteplerinden oluşan birer "darut-tahsil" kurması için görevlendirmesi
- 13 Ağustos 1875 Sava Paşa'nın, Mekteb-i Sultanî tevzi-i mükâfat merasimindeki konuşmasında Mülkiye Mühendis Mektebi'nin Turuk u Maabir Mektebi haline gelmiş olduğunu belirtmesi
- 25 Ocak 1876 Hukuk ve Turuk u Maabir Mekteplerinin nizamnamesinin *Düstur*'da yayınlanması
- 1876 Dârülfünûn-ı Sultanî'nin umuma tanıtılması
- 1876 Hukuk Mektebi'nin Dârülfünûn-ı Sultanî'den ayrılması isteklerine karşı Mekteb-i Sultanî müdürü Sava Paşa'nın savunması ve mektebin eski durumunu koruması
- 1 Ocak 1877 Ali Suavi'nin Mekteb-i Sultanî müdürlüğüne getirilmesi
- 24 Ağustos 1877 Ali Suavi'nin Mekteb-i Sultanî'nin durumu hakkında Sultan II. Abdülhamid'e ariza sunması.
- 1877 Dârülfünûn-ı Sultanî'nin eğitime ara vermesi
- 16 Ekim 1878 Dârülfünûn-ı Sultanî Hukuk Mektebi'nde eğitime yeniden başlanması
- 6 Kasım 1878 Dârülfünûn-ı Sultanî Turuk u Maabir Mektebi'nde eğitime yeniden başlanması
- 1878 Hukuk Mektebi'nin Padişah'ın himayesine alınması
- 15 Temmuz 1879 Mekteb-i Sultanî müdürü Halil Bey'in 1878-79 öğretim yılı tevzi-i mükâfat merasimindeki konuşması
- 11 Kasım 1879 *Moniteur de Commerce* gazetesinin 4 Kasım 1879 tarihli nüshasında, Dârülfünûn-ı Sultanî'nin kapatıldığına dair çıkan haberin Maarif Nezareti'nce tezkib edilmesi
- Ekim 1880 Hukuk ve Turuk u Maabir Mekteplerinin ilk mezunlarını vermesi
- 1881 Hukuk Mektebi'nin ikinci mezunlarını vermesi.

EKLER:

EK 1

Hukuk Mektebi Nizamnamesi

Dava-i ibadın hüsn-i riayet ve tesviyesiyle muhafaza-i hukuk emri ehemmi istikmal olunmak için malumatlı zevat yetiştirilmek ve ikmal-i fünûn ile şahadetname alanlar Adliye Nezaret-i Celilesi'nce memuriyet ve hizmetlerde istihdam kılınmak üzere Mekteb-i Sultanî derununda tesis ve küşad olunmuş olan Hukuk Mektebi'nin nizamat-ı dahiliyesidir.

1. Madde: Mekteb-i Hukuk'a kayd ve kabul olunacak talebe Mekteb-i Sultanî ile mekâtib-i idadiyede tahsil-i ulûm ve fünûn etmiş ve yeminde şahadetnamesi bulunmuş takımdan olacaktır.

2. Madde: Mekteb-i Sultanî ve mekâtib-i idadiyeden maada Dersaadet ve taşralarda bulunan mekâtib-i mahsûsadan çıkıp, Hukuk Mektebi'ne girmek arzu edenlerden mekâtib-i mezkûre şakirdanı derecesinde imtihan verebilenler doğrudan doğruya Mekteb-i Hukuk'un birinci sınıfına idhal olunacak ve liyakat ve iktidarları derece-i matlûbede olamayanlar ikmal-i nevakısı için Mekteb-i Sultanî'de tertib olunmuş olan sınıf-ı mahsûsa mülazım sıfatıyla devam ettirilerek bir veyahut iki sene sonra bi'l-imtihan ibrâz-ı liyakât eyledikleri halde kezalik Mekteb-i Hukuk'un ikinci sınıfına ilhak kılınacaklardır.

3. Madde: Hukuk Mektebi'ne kabul olunacak talebenin ismi, şöhet ve derece-i sinni ve ikametgah ve vatan-ı aslileri koçanlı deftere kayd ve imla ve bunların suret-i kabullerini mübeyyin yedlerine cenab-ı daireden birer kıta varaka-i mahsûsa ita kılınarak bunlar mektebin talebe-i muntazamasından addedilecektir.

4. Madde: Mektepde okunacak derslerde haricden bulunmak isteyenler devam ve imtihan ile mükellef olmayacak ve bunlara diploma ita olunmayıp muallimleri tarafından birer kıta tasdikname verilebilecek ve bu kesim talebenin isimleri diğer bir deftere kayd ve işaret olunarak yedlerine birer kıta duhuliye varakası ita edilecektir.

5. Madde: Talebe-i muntazama yevmi okunan derslere devam ve muallimleri tarafından irae ve teklif olunan esaiyle evcibe itasına akdem ile

senede dört defa evkat-ı muayyenede idare-i mektebe bi'l-muraca "enskripsiyon" tabir olunan kayıd pusulalarını aldıktan sonra sene nihayeti imtihanını ve ikmal-i müddet-i tahsiliyelerinde "doktora" yani müntehi imtihanlarını tahriren ve takriren ifa eylemeğe mecbur olacaktır.

6. Madde: Mektebin bilcümle muallimleri nezdlerinde talebenin esamisini havi bir defter mevcut olup, beher gün derslere bed ve mübaşeretten evvel talebenin yoklaması bi'l-icra nâ-mevcut olanlar işaret ve mevcut olanlar irad olunacak suallere verecekleri cevapların nikat usûlü üzere dereceyi derc ve imla kılınacak talebeden her hangisi hakkında muallimlerin bir güne mütalaaları varsa mülâhazat hanesine işaret ile derslere hitam verildikten sonra defter-i mezkûre idare canibine ita kılınacaktır.

7. Madde: Mekteb'in kalem-i mahsusasında vücudu lazım gelen defterden maada altıncı maddede zikr olduğu üzere muallimin tarafından canib-i idareye yevmi verilen ders cedvellerindeki işareti nakl ve kayd eylemek için bir esas defteri dahi tutularak işbu defterde talebenin isimleriyle bulunduğu sınıflar ve okudukları dersler tahrir ve mualliminin işaretleri aynen ve talebenin etvar ve ahlakı hakkında idarenin tahkikat-ı vakası icmalen kayd olunacaktır.

8. Madde: Beşinci maddede beyan olduğu vechile vakt-i muayyenede lazım gelen kayd pusulalarını almak isteyen talebenin defter-i mahsûsda muharrer isimleri sırasında gösterilen işaretlere nazaran iki ay zarfında bir dersde bilâ mani-i şer'i dört defa hazır bulunmadıkları veya muallimlerin suallerine mütemadiyen ecvibe-i sahihe veremedikleri veyahud bu esnada bir güne su-i hâl ve hareketleri tebeyyün eylediği halde mücazetten zikrolunan enskripsiyonun hak talebinden sakıt olacaklardır ve sene-i tedrisiye içinde lazım gelen dört enskripsiyonu olamayanlar sene nihayeti imtihanına kabul olunmayıp sebeleri defter-i mahsûsun mülâhazât hanesinde gösterilecek şu kadar ki talebe hakkında bu iki cezanın tayinine müdür ve muallimlerin reyleri munzam olacaktır.

9. Madde: Sene-i tedrisiye içinde devam ve muallimin tarafından irad olunan suallere hakkıyla cevap ita edip de enskripsiyonlarını tamamen alanlar ve bu esnada bir güne su-i hâl ve harekette bulunmayanlar sene ahârı imtihanına kabul olunacaklardır.

10. Madde: Sene ahârı imtihanı tahrirî ve takrirî olup imtihan zamanında müdür ve muallimin ictima ederek evvel emirde tahrirî olan imtihan evrakını mütalaa ile kabûle şayan olanlara nikat usûlünde derece ta-

yin ve vaz edildikten sonra takrirî imtihanlarına bed' ve mübaşeret olunacaktır. Takrirî imtihanları kabul olunmayanlar üç mah sonra tekrar imtihana girmek üzere imtihan-ı takrirîden red olunacaklardır.

11. Madde: Zirde muharrer cedvelde gösterildiği vechile Mekteb-i Hukuk'ta okunacak dersler dört sene zarfında itmam edilecektir.

12. Madde: Avrupa mekâtibinin müddet-i tedrisiyeleri yedi aydan ibaret ise de Memalik-i Mahrusa-i Şahane'de bu misüllü ulûm ve fûnûnu tahsil edenler, muallimlerin tedris ve talimlerinden daha ziyade müstefid olmaları için Mekteb-i Hukuk'un sene-i tedrisiyesi dokuz mah olup şuhur-ı mezkûrun sekizi tahsile, birinin yirmi günü tekrara ve on günü imtihanlara münhasır olacaktır.

13. Madde: 4 sene zarfında devam ve her sene dört defa teccid-i kuyud muamelesini icra ederek her sene aharında imtihanını verebilenler, dördüncü sene nihayetinde doktora yani münteha imtihanına kabul olunacaklardır.

14. Madde: Doktora yani münteha imtihanı onuncu maddede gösterilen şerâite tevfikân tahriri ve takrirî olacağından bade'l-imtihan doktor ünvanını ihraz etmeğe haheşker olan talebe bir mesele-i ilmiye üzerine bir risale kaleme alıp Maarif Nezaret-i Celilesi'nin taht-ı riyasetinde olarak müdür ve mualliminden mürekkeb akd olunacak bir mecliste risale-i mezkûre mündericatını tenvir ve ispat ile arz-ı liyakât ve ehliyet ettikten sonra doktor ünvanını haiz olacaklardır.

15. Madde: Gerek doktora imtihanına ve gerek risale-i mebhûs-anhanın telifine muvaffak olamayanlar, mektepçe olan haklarından külliyyen iskat edilmeyip bu makuleler doktorlardan hafif bir imtihan vererek "lisansiye" yani mezuniyet ünvanına nail olacaklardır.

16. Madde: Doktor ünvanına nail olanlar mehakim ve hizmet-i Devlet-i Aliye'de istihdama kesb-i istihkak eyleyecekler ve lisansiye rütbesine nail olanlar dahi Memalik-i Mahrusa-i Şahane'nin her tarafında dava ve kaletine mezun olacaklardır.

17. Madde: İşbu Hukuk Mektebi'ne kayd ve idhal olunan talebenin suret-i tahsillerinden ve mecbur oldukları teccid-i kuyud ve muamelatı icrasından ve diploma ahzından dolayı bir güne masrafları olmayıp, yalnız dördüncü sene nihayetinde halleyledikleri mesele-i ilmiye risalesini kendi akçeleriyle tab' ettirmeğe mecbur olacaklardır.

Hukuk Mektebi'nde Tedris Olunacak Derslerin Cedvelidir:

Fıkıh, mecelle-i ahkâm-ı adliye, usûl-ı fıkıh, hukuk-ı umumiye (yani ilm-i hukukun milel-i salifede bulunduğu derecatı muhtasar gözden geçirme), kavanin ve nizamât-ı Devlet-i Aliye, Roma kavanini, kanun-ı ticaret, usûl-ı muhakeme, kanun-ı ceza ve usûl-ı istintak, kavanîn-i bahriye, hukuk-ı düvel ve milel-i muahedat, tedbir-i müidun yani servet-i milel (ekonomi politik)

28 Zilhicce 1292/13 Kânûn-ı Sâni 1291 (25 Ocak 1876) tarihli bu nizamname, *Düstur*, tertip, C. III, Dersaadet 1293, s. 439-442; *Dürus Cedveli*, s. 41-47'de ve *Réglement*, s. 55-63'te yayınlanmıştır.

Turuk u Maabir Mektebi Nizamnamesi:

Turuk u Maabir Mektebi'nin nizamnamesi Hukuk Mektebi nizamnamesinin aynı olup yalnız mekteb-i mezkûrdan mahrec mühendis; doktor ünvanını ihraz edecek derecede ibraz-ı liyakât eylerler ise Nafia Nezareti Celilesi'nde memuriyetlerde istihdam ile münasip meratibe nail olacaklar ve bu ünvanı ihraz edemeyenler doktorlardan hafifce bir imtihan vererek kondüktör ünvanına nail olup kondüktörlük, ve buna mumasil memuriyetlerde istihdam olunacaklardır.

Turuk u Maabir Mektebi'nde Tedris Olunacak Derslerin Cedvelidir:

Hesab-ı tefazülî (differansiyel), hesap-ı tamamî (integral), hendese-i resmiyenin ikinci kısmı ve gölge ve menazır (perspektif) ve taş kesimi, tamamî ve tefazuliye'ye tatbiken fenn-i mimarî, heyet (astronomi), taksim-i arazi, ilm-i hikmet-i tabiiye, ilm-i kimya, cerr-i eskal-i aliye (yüksek mekanik), makina-i tatbikiye, topografya ve makina eşkalî, ilm-i miyah (hidrolik), ilm-i tabakatü'l-arz (jeoloji), inşaata lazım olan eşyanın taharrisi (araştırması) ve yerden ihracı ve istihzar (hazırlaması) ve istimali (kullanılması), inşaatin derece-i takviyesiyle inşaata lazım olan eşyanın taşınması, arazi üzerinde ameliyat, yollar ve köprülerin tesviye ve inşası, sed ve bendlerin inşası, demiryolların tesviye ve inşası, bataklıkların tecfif ve tathiri (kurutulması ve temizlenmesi), bilcümle inşaatin keşfi ve haritası ve bunlara ait olan hesap-ı zıra ile sarfı lazım gelen meblağ mikdarı ve bunların üzerine mükemmel lâhiya tanzimi (keşif ve proje).

28 Zilhicce 1292/13 Kânûn-ı Sâni 1291 (25 Ocak 1876) tarihli bu nizamname, *Düstur*, tertip, C. III, Dersaadet 1293, s. 442-443 ve *Dürus Cedveli*, s. 48-49'da ve *Réglement*, s. 64-65'te yayınlanmıştır.

Edebiyat Mektebi Nizamnamesi

Memalik-i Mahrusa-i Şahane'de mevcut mekâtibde Türkçe ve Fransızca ve sair elsin-i mütedavile üzere tedris-i ulûm ve fûnûna muktedir muallimler yetiştirmek üzere Mekteb-i Sultanî derununda küşad olunmuş Edebiyat Mektebi'nin nizamnamesidir.

İşbu Nizamname dahi Hukuk Mektebi nizamnamesinin aynı olup mekteb-i mezkûra devam ile ulûm-ı edebiye ve hikmetde ikmal-ı malumat eden zevat (Muallim-i Edebiyat) ünvanını ihraz edecekler ve taraf-ı devletten mekâtib-i resmîyede muallimin hizmetinde istihdam olunacakları gibi kendileri dahi istedikleri mektepde hocalık edebileceklerdir.

Edebiyat Mektebi'nde Tedris Olunacak Derslerin Cedvelidir:

Mantık, edebiyat-ı Arabiye, edebiyat-ı Yunaniye, edebiyat-ı Latiniye, hikmet (ilm-i felsefe), ilm-i asar-ı atika (arkeoloji), tarih-i umumi.

Bu nizamname, 1876'da yayınlanan *Dûrus Cedveli* (s. 50) ve *Réglement*'da, (s. 66) bulunmaktadır.

